

Списание за наука

„Ново знание“

ISSN 2367-4598 (Online)

ISSN 1314-5703 (Print)

Академично издателство „Талант“

*Висше училище по агробизнес и развитие на
регионите - Пловдив*

New Knowledge

Journal of Science

ISSN 2367-4598 (Online)

ISSN 1314-5703 (Print)

Academic Publishing House „Talent“

*University of Agribusiness and Rural Development
Bulgaria*

<http://science.uard.bg>

A LONGITUDINAL STUDY AND ANALYSIS OF INDICATORS OF SELF-ASSESSMENT OF INTERNET ADDICTION AMONG STUDENTS

Elihan Hadzhiyska, Ahmed Hadzhiyski

University of agribusiness and rural development - Plovdiv, Bulgaria

Abstract: The question of the interrelationships between Internet addiction in 13-14 year old students, their self-esteem and age characteristics is relevant and significant. The study of these interrelationships is important in view of the possibility of influencing or eliminating those causes of Internet addiction that are rooted in the social environment of children.

The aim of the study is to establish the dynamics of self-esteem and indicators of the tendency towards Internet addiction in students in the age period 4-7 grades.

Keywords: Internet, self-esteem, addiction.

ЛОНГИТЮДНО ИЗСЛЕДВАНЕ И АНАЛИЗ НА ИНДИКАТОРИТЕ ЗА САМООЦЕНКА НА ИНТЕРНЕТ ЗАВИСИМОСТИТЕ ПРИ УЧЕНИЦИТЕ

Елихан Хаджийска, Ахмед Хаджийски

Висше училище по агробизнес и развитие на регионите - Пловдив

Резюме: Въпросът за взаимовръзките между интернет зависимостта при 13-14 годишните ученици, тяхната самооценка и възрастови характеристики е актуален и значим. Проучването на тези взаимовръзки е важно с оглед на възможността да бъдат повлияни или отстранени онези причини за изграждане на интернет зависимост, които се коренят в социалното обкръжение на децата.

Цел на изследването е да се установи динамиката на самооценката и на индикаторите за тенденцията към изграждане на интернет зависимост при ученици във възрастов период 4-7 клас.

Ключови думи: Интернет, самооценка, зависимост.

ПОСТАНОВКА И ОРГАНИЗАЦИЯ НА ИЗСЛЕДВАНЕТО

1. Цел, задачи и хипотези на изследването

Въпросът за взаимовръзките между интернет зависимостта при 13-14 годишните ученици, тяхната самооценка и възрастови характеристики е актуален и значим. Проучването на тези взаимовръзки е важно с оглед на възможността да бъдат повлияни или отстранени онези причини за изграждане на интернет зависимост, които се коренят в социалното обкръжение на децата.

За яснота и цялостност на концепцията на експерименталната част на разработката, са формулирани следните цели и задачи на емпиричното изследване:

Цел на изследването е да се установи динамиката на самооценката и на индикаторите за тенденцията към изграждане на интернет зависимост при ученици във възрастов период 4-7 клас.

От поставената цел произтичат следните **задачи** на изследването:

1. Да се изследва динамиката на самооценката на учениците в периода 4-7 клас - както комплексната, така и нейните компоненти.

2. Да се направи лонгитюден анализ на силните, средно силни и слаби индикатори на тенденцията за изграждане на интернет-зависимост в 4 и 7 клас.

3. Да се установи и сравни влиянието на самооценката върху индикаторите на тенденцията за изграждане на интернет-зависимост в 7 клас.

4. Да се установи дали социално - психологическите индикатори насочващи към интернет зависимост, които са най-силно и най-пряко свързани с понижената самооценка у децата в начален курс имат същото влияние в основното училище.

Предмет на изследване – личностни и демографски предиктори за изграждане на интернет зависимост у децата.

Обект на изследване – динамика на индикаторите на тенденцията за изграждане на интернет зависимост, като следствие от самооценката и възрастта на 13-14 годишните ученици.

Въз основа на теоретичния анализ и в съответствие с поставените задачи могат да бъдат формулирани експериментални хипотези, които е необходимо да бъдат проверени на емпирично равнище.

Основна хипотеза:

Тенденцията за изграждане на интернет - зависимост, установена при деца в начална училищна възраст, ще продължи значимо да се определя от равнището на самооценката и да се явява като компенсация на психични депривации с интернет занимания както в начална, така и в горна училищна възраст.

Основната хипотеза позволява да бъдат формулирани следните **субхипотези**:

- Тенденцията към изграждане на интернет-зависимост при учениците и в двата им възрастови периода силно се повлиява от социално психологически индикатори - отношение с родители, учители, връстници.

- Използването на Интернет за запознаване с нови хора е израз на стремеж към повишаване на комплексната самооценка в различните възрастови етапи.

Контингент на изследването са 26 ученици (17 момичета и 9 момчета) от 4-ти и 7-ми клас в СУ „Кирил и Методий” – с. Нова махала, общ. Батак. Тази възрастова група е същата, която е изследвана в предишно проучване, когато учениците са били в четвърти клас. Изследването продължава със същите ученици, за да се проследи явлението при точно този състав. На тези ученици аз съм бивш класен ръководител и за мен представлява интерес да проследя във времето настъпват ли значими промени в изследваното явление.

Извадката може да бъде описана най-общо чрез следните параметри:

- 84% от децата живеят в семейства с двамата си родители, 12% живеят само с бащите си, 4% само с майките си.

- отличен успех имат 45% от децата; много добър 28%; добър 12%; Среден 15%.

2. Методика и организация на изследването

2.1. Методически инструментариум

2.1.1. Въпросник за изследване на самооценките на децата

Използван е въпросникът на Ив.Карагъзов (Батоева, Попов, Драголова, 2007.)

Състои се от два модула: Реален “Аз-образ” и Желан “Аз-образ”. Въпросникът е конструиран в 5 модула, които изследват компонентите на самооценките на децата в тристепенна скала от Ликертов тип – “да”, “не много” и “не”:

1. Външен вид – 2 бр. към който са включени въпросите „Физически здрав и силен съм” и „Хубав и привлекателен съм на вид”.

2. Нравствено – характерологични качества – 7 бр. включени са въпроси от типа „Критикувам хората, когато не спазват правилата”, „Вярвам, че всичко ще се нареди добре”, „Вярвам в собствените си сили”, „Честен и искрен съм”, „Чувствителен съм” и др.

3. Когнитивни предпоставки за успех – 5 бр. въпроси от типа „Стремя се винаги да успявам”, „Любознателен съм”, „Разумен съм”, „Умен, съобразителен съм”, „Трудолюбив съм” и др.

4. Отношения с хората – 5 бр. въпроси „Общителен съм”, ромени в устан
Отношения с хората – 5 бр. въпроси „Общителен съм”, „Готов съм да помогна на другите”, „Обичам да се шегувам”, „Прощавам грешките на другите”, „Мога да увличам другите-слушат ме и ме следват” и др.

5. Саморегулация – 5 бр. въпроси от типа „Организиран съм”, „Самостоятелен съм”, „Обичам да рискувам”, „Мога да контролирам чувствата си” и др.

Целият инструментариум е представен в Приложение 1 и Приложение 2. За целите на настоящото проучване е използван само модулет Реален “Аз-образ”.

При провеждане на анкетата са спазени следните условия:

1. На децата е гарантирана пълна конфиденциалност на резултатите.

2. Дадени са указания за попълване – да се избере думата от скалата, която най-вярно показва мнението им.

3. Осигурено е достатъчно време за спокойно попълване на въпросниците.

2.1.2. Въпросник за проучване на тенденцията за изграждане на интернет зависимост у децата.

За целта на провежданото емпирично изследване съм използвала елементи от класификацията на Кимбърли Йънг (1994) за категориите на зависимост към Интернет, на Дейвис (2002) за формите на патологичното използване на Интернет и на Американския център по онлайн зависимости за диагностичните критерии, на Джералд Блок (2007) за факторите които определят интернет зависимостта.

На тази база конструирах въпросник за целите на конкретното проучване, който се състои от 47 въпроса с четири степенна скала за отговори, 4 въпроса с тристепенна скала за отговори и 5 отворени въпроса.

Целият въпросник е организиран в три основни модула:

1. Поведенчески модул – към който са включени въпроси от типа „Пренебрегваш ли задълженията си за да седнеш пред компютъра?“, „Лъжеш ли за времето прекарано в Интернет?“, „Трудно ли се събуждаш сутрин?“, „Престояваш ли по-дълго пред компютъра от времето което предварително си си определил за престой?“ и др.

2. Психологически модул – съдържащ въпроси от типа на: „Изпитваш ли непреодолимо желание да влезеш в Интернет?“, „Чувстваш ли се изоставен?“, „Случва ли ти се да си в лошо настроение без причина?“, „Случва ли ти се да изпитваш страх без причина?“, „Случва ли ти се да си ядосан без причина?“, „Доставя ли ти удоволствие да си пред компютъра?“ и др.

3. Социално психологически модул – включени са въпроси със следния характер: „Усещаш ли, че родителите ти те обичат?“, „Използваш ли Интернет за връзка с непознати хора?“, „Случва ли ти се да се представяш за друг човек в Интернет?“ и др.

Целият инструментариум е представен в Приложение 3.

При провеждане на анкетата са спазени следните условия:

1. Гарантира се пълна конфиденциалност на резултатите от анкетата, обоснована на това, че данните ще бъдат използвани за целта на дипломна работа, която проучва мнението на децата по различни въпроси.

2. Отправен е призив за искреност и самостоятелност, като се обосновах, че данните са с научна цел.

3. Дадени са указания за попълване – да се избере думата, която най-вярно показва мнението им.

4. Осигурено е достатъчно време на всеки за спокойно попълване на анкетата.

2.2. Математико-статистически методи на анализ на емпиричните данни

Статистическата обработка на емпиричните данни е извършена с помощта на пакета за статистически анализи STATISTIKA предназначен за проучвания в социалните науки.

Използвани са следните основни статистически анализи:

- Процентен анализ на разпределението и честотите на отговорите по изследваните променливи;

- Корелационен анализ по Pearson – за установяване на статистически значими зависимости между променливите в изследването – коефициент R, при вероятност за грешка $p < 0.05$.

- Дисперсионен анализ (ANOVA) - за установяване влиянието на възрастта и самооценката на децата върху индикаторите на тенденцията за изграждане на Интернет зависимост (коефициент F, при вероятност за грешка $p < 0.05$).

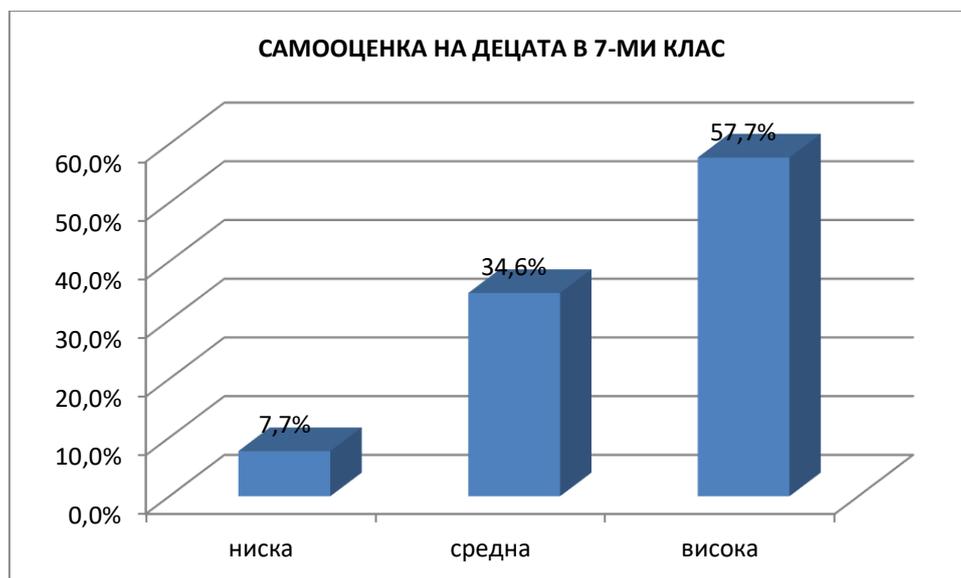
- T – критерий на Стюdent-Фишер за установяване статистическата значимост на разликите.

3.1. Лонгитудно изследване на динамиката на самооценката на учениците в периода 4-7 клас

Една от най-съществените характеристики на личността е самооценката, включваща оценяване на себе си, на своята дейност и положение в групата, както и на своето отношение към другите членове на групата. Активността на детето и стремежът му към самоусъвършенстване зависят от нея. Самооценката се развива по пътя на постепенното интериоризиране на външните оценки, изразяващи обществените изисквания, в изисквания на човека към самия себе си. При това онзи, който се самоценява високо, предявява високи изисквания и в общуването, като се старее да им съответствува, тъй като смята, че е под достойнството му да изглежда зле в колектива. Според това, как се формулира и укрепва самооценката, нараства способността за утвърждаване и отстояване на собствената житейска и идеологическа позиция.

Самооценката се формира постепенно и с времето става устойчива. Изразява се като одобрение или неодобрение и определя убедеността на човека в собствената му ценност и значимост. Тя е източник на емоционално благополучие и увереност в себе си или обратното – неблагоприятие, тревожност, неувереност.

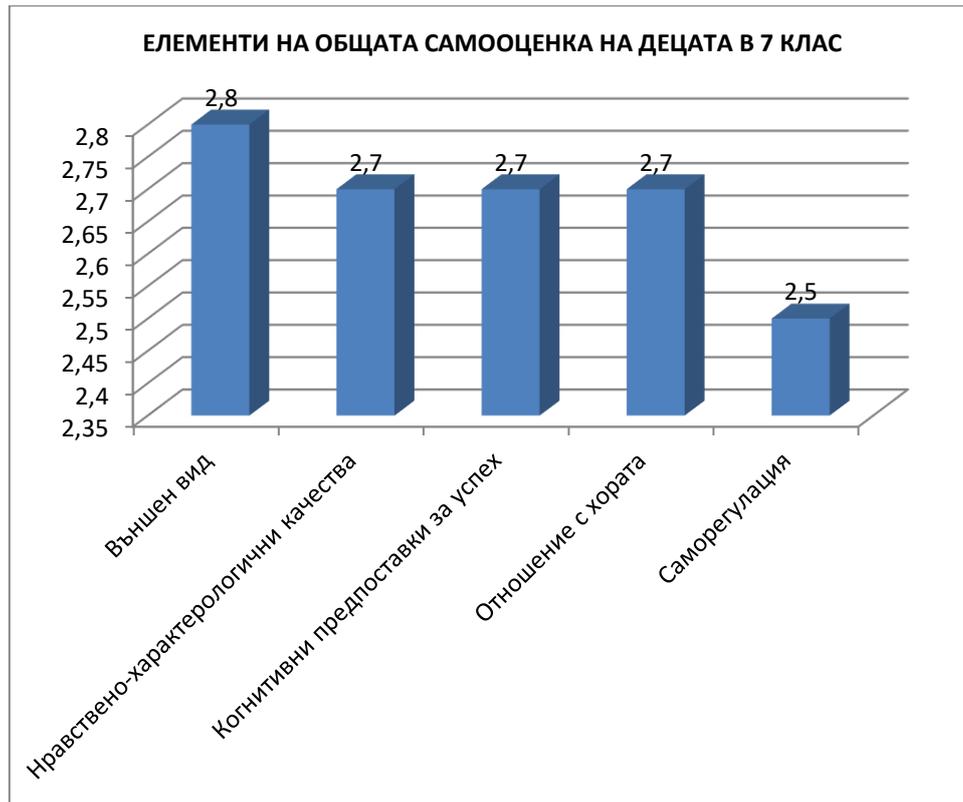
Резултатите представени на фиг. 1 показват процентното разпределение на равнището на общата самооценка на анкетираните седмокласници. От тях е видно, че малко повече от половината са децата, които оценяват своите качества много високо (57,7%). Това не е изненадващо, защото наблюденията показват, че юношите често демонстрират високо мнение за себе си. Най-вероятно те осъзнават, че са носители на достатъчно одобрение, качества даващи им основание за самочувствие.

Фиг. 1

Немалък (около 1/3) е броят и на учениците, чиито отговори имат стойности, попадащи в групата на деца със средно ниво на самооценката (34,6%). Това сумарно с предишния резултат дава основание да се твърди, че като цяло обхванатите в изследването седмокласници имат добро мнение за себе си, за качествата, възможностите и потенциалите си. Тук не мога да не отбележа, че при значителна част от децата е вероятно да има известно преувеличаване на достойнствата и възможностите, или нежелание да признаят недостатъците и дефицитите си. Броят на децата с ниски стойности на самооценка е малък, само (7,7%). Те заслужават интерес, защото по данни от предишно изследване, проследяващо връзката между равнището на самооценката и тенденцията за изграждане на

интернет-зависимост, именно те попадат в рисковата група на деца с по-силна тенденция за изграждане на интернет-зависимост.

Фиг. 2

Средните оценки по групи качества, елементи на общата самооценка, са също с високи стойности - между 2,5 - 2,8, при максимална 3 (Фиг. 2). Като елемент от общата самооценка „външният вид“ е най – високо оценен - средна стойност 2,8. Наблюдението върху поведението на четиринадесетгодишните показва, че те проявяват голям интерес към облеклото и собствения външен вид. Изразходват много време пред огледалото и ако детето не се одобрява, настава самоизолация и са налице депресивни преживявания. Потребността от харесване и приемане от другите („да ме забележат“) е силно изразена. Една от основните им тревоги се отнася до външния им вид (особено за момичетата). Акцент на вниманието им е появата на вторичните полови белези, налице е стремеж да афишират половата си идентификация.

Подрастващите момчета отделят голямо внимание на своето тяло. Те все още се интересуват главно от „физическата сила“, чрез която могат да въздействат върху външния свят, затова и за тях височината на тялото и мускулатурата са много важни. Сериозните промени, които настъпват с тялото и външния вид водят до изменения и в Аз-образа. Безспорен факт е, че образът на тялото зависи от външния вид на индивида и неговата реакция спрямо този външен вид. Подрастващите изпитват едновременно интерес, възхищение и тревога по повод тези изменения. Те постоянно сравняват своето тяло с някакъв еталон.

Процесът на идентификация започва още от самото начало на живота, но в периода на юношеството той е изключително зависим от влиянието на социалните групи, с които детето се идентифицира. Поради това не са изненадващи резултатите, че точно този елемент на самооценката е най-високо представен.

Три от другите елементи на общата самооценка - когнитивните предпоставки за успех, нравствено-характерологичните качества и отношенията с хората, са със също относително високи стойности 2,7.

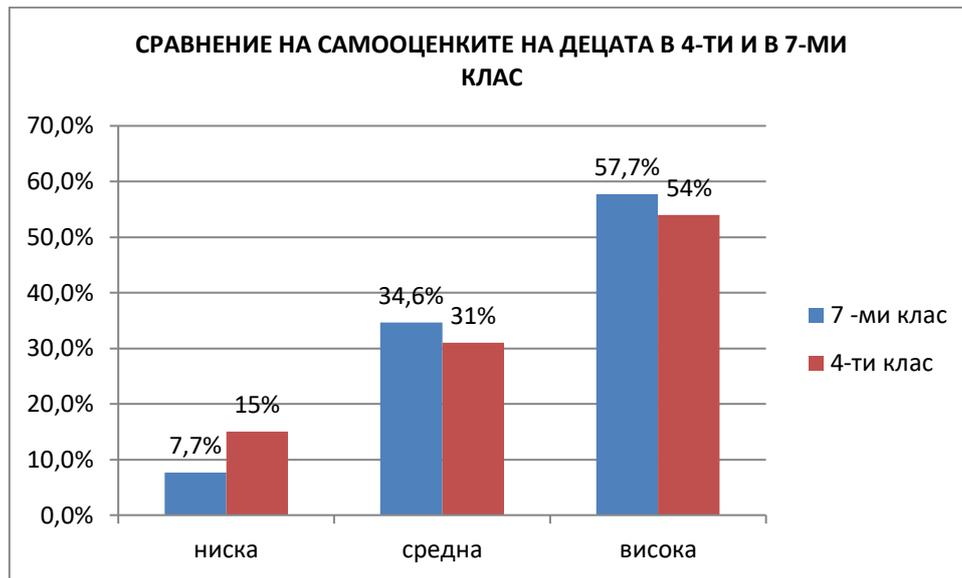
Едновременно с физиологичните изменения настъпват и промени в когнитивните способности на подрастващите. Те се характеризират с развитие на абстрактното мисленето (мислене на формалните операции), знанието за себе си поражда у човека оценки и емоции, чиято интензивност зависи от самото когнитивно съдържание и от контекста на нивото на формалните операции. Увереността, която демонстрират децата относно когнитивните им качества, в голяма степен е основателна. Те се справят успешно с учебните си задължения, много от тях имат високи постижения на олимпиади и състезания по чужди езици. Имат стремеж за самоусъвършенстване и реалистични амбиции, това са според мен причини за тази висока самооценка. Характерна особеност за възрастта е появата на рефлексивност (мислене за самото мислене), появява се възможност за мислене с хипотези.

Високите стойности на нравствено – характерологичните предпоставки за успех, включващи морални и волеви качества като упоритост, воля, трудолюбие, отзивчивост, оптимизъм, честност, могат да бъдат анализирани в следната посока: въпреки, че юношите са все още в процес на изграждане на тези качества, те знаят колко важни предпоставки са за успеха и добрата им реализация в бъдеще. Навярно не само натрупването на знания от различни области на науката, но и вглеждането в себе си и стремежа за изграждане на тези качества, позволява по-плавен и безпрепятствен преход към света на възрастните. Появява се мотивация за избягване на наказанията, стремеж към придържане към морални стереотипи.

Социалното научаване на един или друг тип морално поведение, което първоначално се осъществява в семейната среда, се проявява и в отношенията на детето в различни неформални или формални групи, в които то осъществява процеса на активно общуване и социални взаимодействия. За юношата от особено значение е обкръжението-приятелско, семейно, училищно. За да може да изгражда удовлетворителни отношения той трябва да е овладял набор от социални умения, които да му помогнат да бъде приет. Такива са уменията: готовност за помощ, умение да се изслушва, да се прощава, да се увеличат другите. Признаването им от значимите други е от особено значение, децата го осъзнават и се стремят към него.

От фиг. 3, показваща сравнителните данни от общите самооценки на учениците в четвърти и в седми клас, става видно, че няма големи разлики в процентното разпределение на отговорите им за себеоценяването. И в 4-ти и в 7-ми клас, голямата част от децата поддържат относително високо ниво на самооценките си и вероятно мислят, че имат основание да бъдат добре приети от другите, защото имат качества затова.

Да говори и мисли добре за себе си е проява на чувство за собствено достойнство у детето, което помага то да добие увереност в собствените сили. Двойно е намален броят на децата, които в 7 клас демонстрират занижени самооценки (7,7%), докато в 4 клас тези деца са съставлявали 15% от учениците в класа. Видно е, че половината от децата, които са имали колебания дали притежават нужните качества, за да се справят с учебни и други ангажменти, сега демонстрират повече самочувствие. Лекото завишение на другите две степени на самооценката - „средна” и „висока” (съответно 34,6%; и 57,7%), дават основание да се смята, че при юношите се наблюдава увеличение на високата степен на оценка на личностните им характеристики. При това не трябва да се забравя, че представите на индивида за самия себе си му изглеждат убедителни, независимо от това дали се опират на обективни знания или субективни мнения, дали са истинни или лъжливи.

Фиг. 3

Стремежът към повишаване на личната самооценка е естествен, тъй като е свързан със самоуважението. Но ако не поражда стремеж към самоусъвършенстване, има вероятност да се породят проблеми с формирането и маскирането на комплекси и демонстративно поведение.

При извършения дисперсионен анализ се установява влияние на самооценката на седмокласниците върху два от индикаторите за тенденция към изграждане на интернет зависимост. Децата с по-висока самооценка значимо по-рядко изпитват непреодолимо желание за влизане в Интернет ($F=3,58$; $p<0,05$), както и безпричинен страх ($F=4,82$; $p<0,01$). Като се вземе предвид, че в седми клас децата статистически значимо по-често отколкото когато са били в четвърти клас ползват Интернет за запознанство с нови хора ($F=15,12$; $p<0,001$) и за връзка с познати ($F=6,17$; $p<0,01$), може да се предположи, че страховете са продиктувани от опасения да не бъдат отхвърлени от референтните групи, което обяснява и компенсаторното ползване на Мрежата, като място, в което могат да се създават удовлетворяващи контакти, подкрепящи по-висока самооценка.

3.2. Лонгитюден сравнителен анализ на силните индикатори на тенденцията за изграждане на интернет-зависимост в 4 и 7 клас

Силата на индикаторите описващи тенденция към изграждане на интернет зависимост у децата е изведена, чрез броя статистически значими корелации с променливи, операционализиращи представените в теоретичната част категории, критерии и форми на зависимостта. Като силни индикатори, са възприети онези променливи, които попадат в най-много корелационни зависимости.

В съответствие с целта на разработката фигурите и таблиците визуализират сравнителните резултати от лонгитюдно изследване на децата в двата им възрастови периода – 4 и 7 клас.

3.2.1. Лонгитюден сравнителен анализ на силните поведенчески индикатори на тенденцията за изграждане на интернет-зависимост в 4 и 7 клас, влияние на възрастта и самооценката

Поведенчески индикатори:

- Инсталиране на ненужни програми
- Прекаляване с чата и игрите, престояване повече време от колкото са решили, дори до 3 часа през нощта

- Пренебрегване на учебни или домашни задължения заради компютъра

Фиг. 4

От резултатите на фиг. 4 е видно, че изследваните деца като седмокласници много по-често инсталират ненужни програми, отколкото са го правили в четвърти клас. Отговорите „често” в седми клас са много повече, отколкото в четвърти клас.

Дисперсионният анализ ANOVA, който установява влиянието на възрастта върху изразеността на този индикатор потвърждава статистически значимо тази зависимост ($F=8,31$; $p<0,005$), Фиг. 4а.

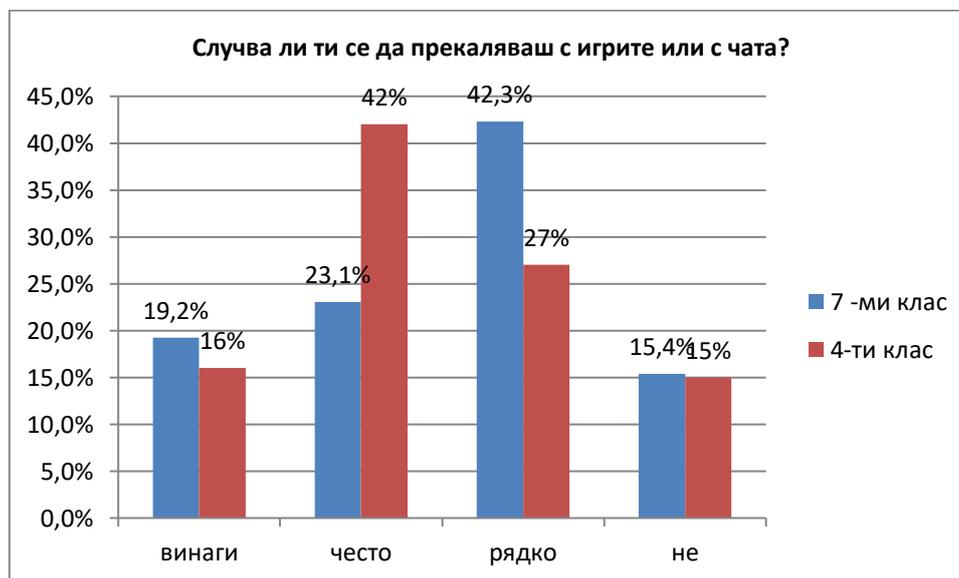

Фиг. 4а

В по-малката възраст този най-силен поведенчески индикатор на тенденцията за интернет зависимост е бил значително по-слабо изразен. Не трябва да се забравя също, че в 7-ми клас може би учениците по-често са водени и от стремеж да развият своите компютърни умения, да се усъвършенстват или са повлияни от мнението на средата си.

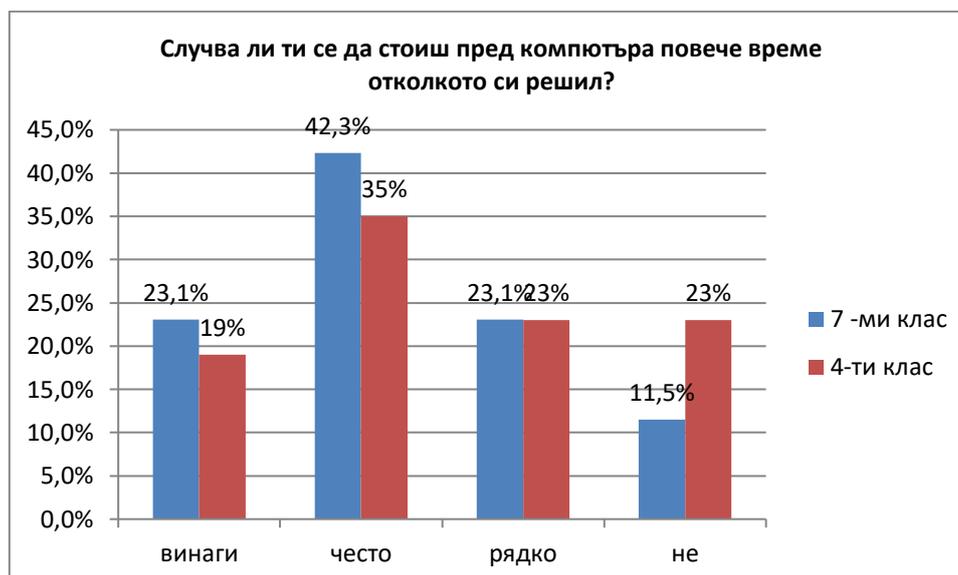
Най-силно се забелязва тази разлика при отговорите „не”. Този отговор са дали 73% от четвъртокласници, докато процентът на отговорилите седмокласници е почти двойно по-малък - 34,6%.

Въпреки по-добрата информираност на децата в 7 клас, тъй като в училище те са имали голяма възможност да се запознаят с приложението на много програми, изучавайки предмета информационни технологии, а и в резултат на по-големия им опит с интернет и компютъра, в сравнение с уменията им в 4 клас, те много по-често се поддават на импулсите да свалят ненужни им програми – така от една страна те ги опознават и разширяват компютърната си грамотност, но от друга – задълбочават тенденцията към интернет - зависимост.

Фиг. 5

Една пета от седмокласниците „винаги” прекаляват с игрите или чата. При прилагане на Т-критерий на Стюdent-Фишер се оказва, че разликата между отговорите ”винаги” на децата, когато са били в 4 клас и в 7 клас не са статистически значими ($T=3,28$; $p<0,05$). Следователно броят на децата, които по този критерий са притежавали тенденция към интернет – зависимост в 4 клас, е почти същия и в 7-ми клас. При резултатите от Фиг.5 силно се открояват разликите в отговорите „често” и „рядко” при 4 и 7 клас. Тук се наблюдава размяна на резултатите в тези две позиции. Почти наполовина са намалели децата в 7 клас, които твърдят, че често прекаляват с игрите или чата - 23,1% сравнени с четвъртокласници, тогава почти половината от тях са го правели - 42%. Вероятно този резултат се дължи на възрастови особености. По-малките ученици са по-склонни да се забавляват с игри или разговори в чата. Но следващият резултат при отговор „рядко” ме кара да мисля, че дори и пораснали, голяма част (42,3%) от децата в седми клас, макар и рядко преценяват, че прекаляват в употребата на тази форма на общуване и забавление. Сумирани тези три резултата категорично показват, че и в 7 клас на доста от учениците е приоритетна дейност заниманието с игри и общуване в мрежата. Като цяло, обаче, децата, които прекаляват с игрите и чата намаляват в 7 клас, което може да се отчете като положителна тенденция. Разбира се това изследване не дава възможност за сравняване на представите на 4-класниците и на 7-класниците за това кога се „прекалява” в интернет. За да се потвърди горното предположение, е необходимо допълнително изследване на тези представи. Възможно е този резултат да се дължи на по-големия толеранс на порасналите деца към времето, което се счита за „нормално” за пребиваване в мрежата.

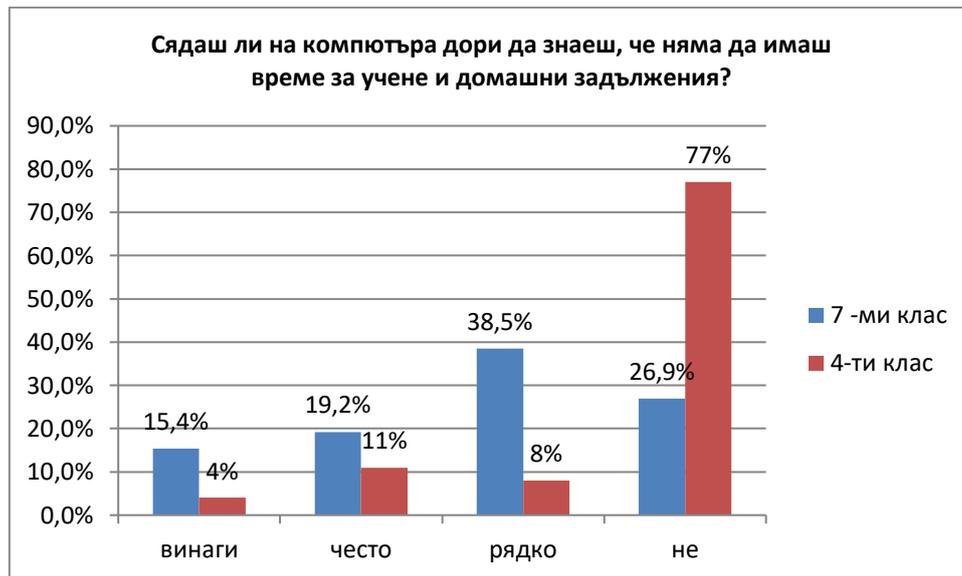

Фиг. 6

Резултатите на Фиг. 6 потвърждават горните разсъждения. Високият процент на отговори „често” - 42,3% е категоричен показател за това, че работата с компютъра е все още приоритетна дейност на тази възраст. Завишен е и броят на отговори „винаги” - 23,1%. Отговорите на 7-класниците показват, че те и „винаги” и „често” статистически значимо повече от четвъртокласниците стоят пред компютъра повече време, отколкото са решили.

Следователно третият от силните поведенчески индикатори за интернет-зависимост (престой пред компютъра повече време, отколкото предварително са решили) е значително по-силно изразен при децата в 7 клас. Няма промяна в резултата при отговор „рядко”, но е намален броят на отговорилите с „не” от 23% в 4 клас на 11,5% в седми клас. Много малко седмокласници са категорични, че не превишават престоя си в нета повече от това което си са определили като норма. Отново не бива да се забравя проблемът за продължителността на времето, което са решили да отделят като престой и което възприемат като норма. Независимо от това, обаче, около 90% от децата в една или друга степен я прекрачват, което категорично сигнализира за по-силно изразена тенденция към интернет - зависимост.

Драстичната разлика между отговорите на 4-класниците и 7-класниците, която се забелязва на Фиг. 7 говори за засилване на изразеността на поведенческия индикатор „Пренебрегване на учебни или домашни задължения заради компютъра” с порастването на децата. Т-критерият на Стюдент – Фишер показва статистически значими разлики между 4 и 7 клас за всяка степен на скалата за отговори (съответно $T=3,21$; $p<0,05$; $T=3,18$; $p<0,05$; $T=7,53$; $p<0,001$; $T=15,07$; $p<0,001$) в посока на горното твърдение.

Фиг. 7

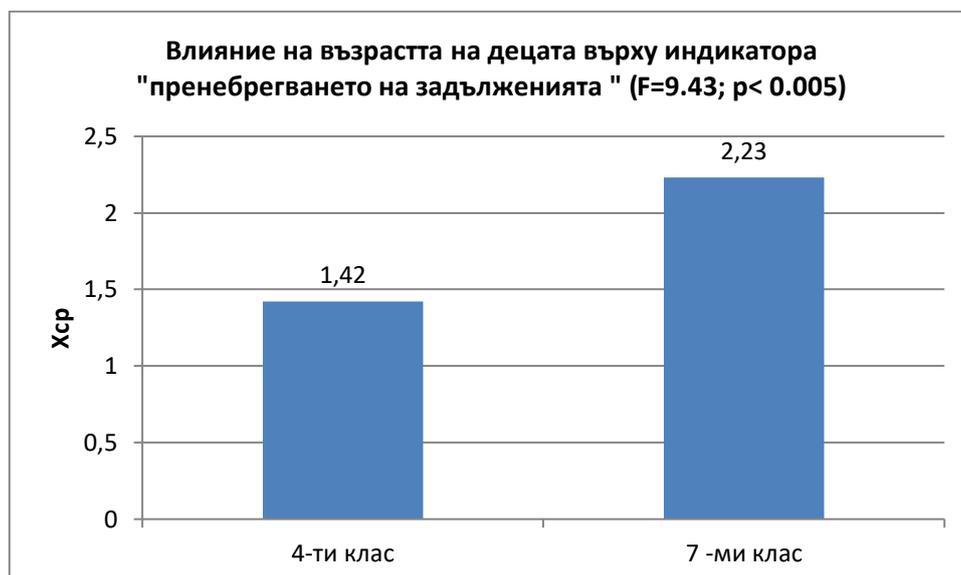
За повече от една трета от 7-класниците (с отговори „винаги” и „често”) е сериозен проблем да изгласкат на по-задан план заниманията с компютъра, за да извършат задълженията си. Т.е интернет става все по-значим за тях. По данни от предишно проучване този въпрос се явява един от най-сигурните индикатори за наличието интернет зависимост. Значително са намалели тези, които категорично не са готови за изоставят другите си задължения за сметка на компютъра. Корелационният анализ очертава изключително богата картина. Децата, пренебрегващи задълженията си, за да останат възможно по-дълго в Мрежата:

- значимо по-често се чувстват гневни и ядосани когато нямат достъп до Интернет ($R=0,43$); когато са в училище мислите им непрекъснато са доминирани от това, което става в чата ($R=0,73$); не могат да се самоконтролират за времето, което прекарват в Мрежата ($R=0,50$);

- лъжат родителите си за времето, което са престояли пред компютъра ($R=0,78$), и показват по-високо ниво на личностна тревожност ($R=0,55$), а се чувстват по-добре когато влязат в Интернет ($R=0,48$); често влизат в Интернет без причина ($R=0,56$), изпитват удоволствие когато са пред компютъра ($R=0,45$).

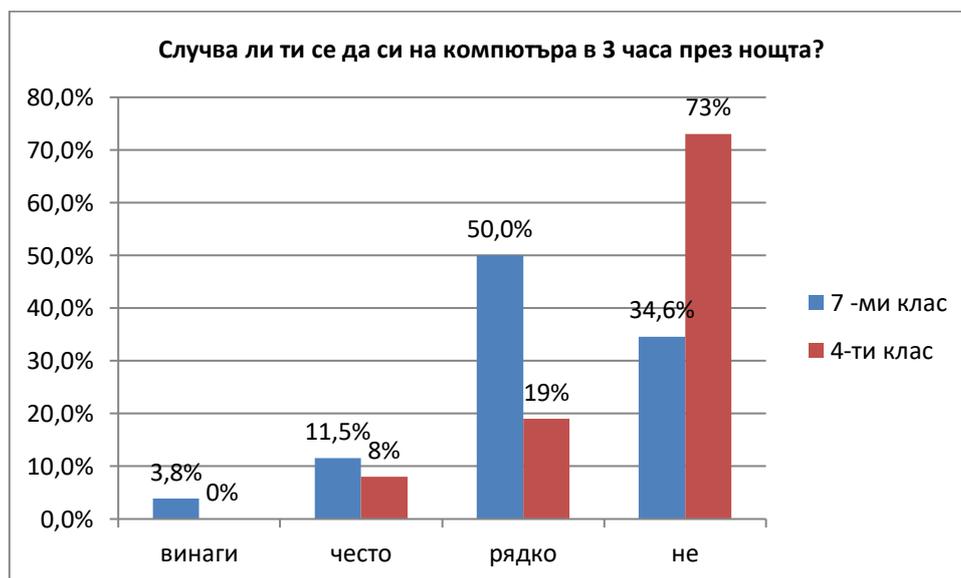
- по-често се чувстват изоставени ($R=0,43$), попадат в недоразумения с други деца и с учителите ($R=0,56$; $R=0,55$); заявяват, че родителите им не се интересуват какво правят в Интернет ($R=0,72$); искат да останат сами ($R=0,51$), предпочитат компютъра вместо игри с връстници ($R=0,62$) и търсят нови запознанства в Мрежата ($R=0,41$);

Дисперсионният анализ потвърждава влиянието на възрастта върху пренебрегването на задълженията като индикатор за интернет зависимост ($F=9,43$; $p < 0,005$), Фиг. 7а.

Фиг. 7а

Резултатите и от Фиг. 8 показват едно общо завишаване на стойностите на показателя „престой пред компютъра през нощта“. Липсата на категоричен отговор „винаги“ в 4 клас, тук е заменен с макар и невисок процент-3,8% при седмокласниците. Завишаването и на стойностите при отговори „често“ и „рядко“ също е доста тревожен факт върху който трябва да се насочи вниманието на педагозите.

Фиг. 8

Докато при четвъртокласници това беше като сигнален резултат, то сега този факт е много по-силно изразен. Като прибавим към тях и наполовина намалелите в седми клас, които категорично казват „не“, тогава наистина нещата стават тревожни. Актуални са отново въпросите за родителския контрол, много по-трудно осъществим в 7 клас, поради характерния за възрастта стремеж към еманципация и автономност.

Фиг. 8а

Дисперсионният анализ потвърждава влиянието на възрастта върху престоя през нощта пред компютъра като индикатор за интернет зависимост (F=6,43; p< 0,01), Фиг. 8а.

С не по-малка значимост са и следните психологически индикатори, които могат да ни дадат по-ясна представа, за това какво изпитват децата при работа с компютъра, как това действа върху психическото им състояние, техния вътрешен комфорт и мир.

3.2.2. Лонгитюден сравнителен анализ на силните психологически индикатори на тенденцията за изграждане на интернет-зависимост в 4 и 7 клас

Психологически индикатори:

- Непреодолимо желание за влизане в Интернет
- Доминиране на мислите от това, което става в чата, дори когато не са пред компютъра
- Повишена личностна тревожност изразена в безпричинен гняв и притеснения
- Удоволствие при работа с компютъра и Интернет

Резултатите от Фиг. 9 показват, че най-висок е % на отговорилите с „рядко“ на поставения въпрос - над 66% - макар и рядко те изпитват непреодолимо желание да влязат в Интернет.

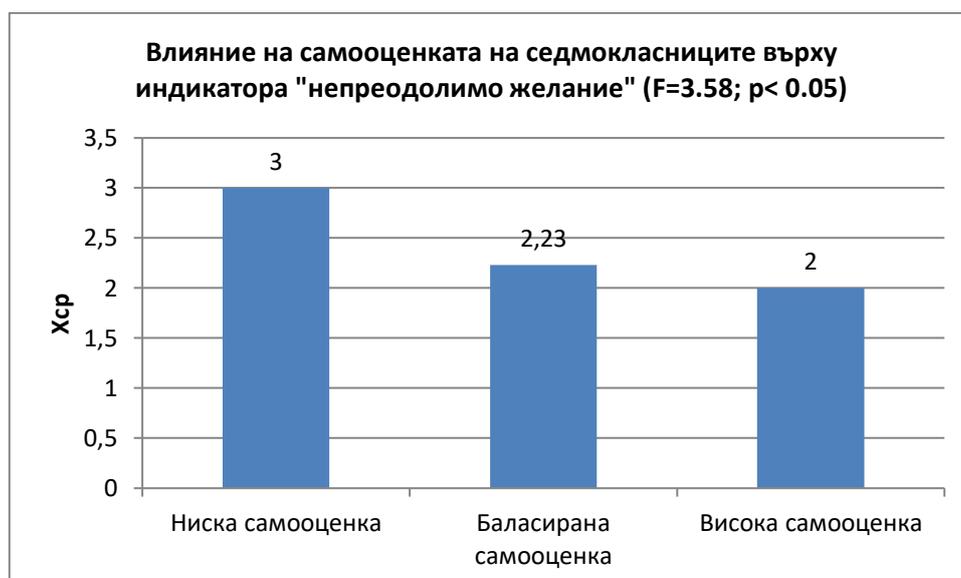
- Около ½ от 7-класниците, обаче изпитват такова непреодолимо желание, докато в 4 клас тези деца са били 1/5. Двойно се е увеличил и броят на тези, които изпитват такава нужда често-от 11% в 4клас, на 23% в седми. Но най-голяма разлика се появява при отговор „не“.

Около една трета от децата в 4 клас са категорични, че нямат такава потребност, а само едно дете в седми клас заявява същото-3,8%. Наблюдва се относително (но не статистически значимо) нарастване на броя на децата неустойчиво привлечени от глобалната мрежа. Нараства броят на застрашените да развият интернет-зависимост.

Влиянието на самооценката върху този индикатор, обаче е много силно. Дисперсионният анализ показва, че седмокласниците със занижена самооценка статистически значимо по-често изпитват непреодолимо желание да влязат в Мрежата, в сравнение със съучениците си с висока и балансирана самооценка (F=3.58; p< 0.05), Фиг. 9а.

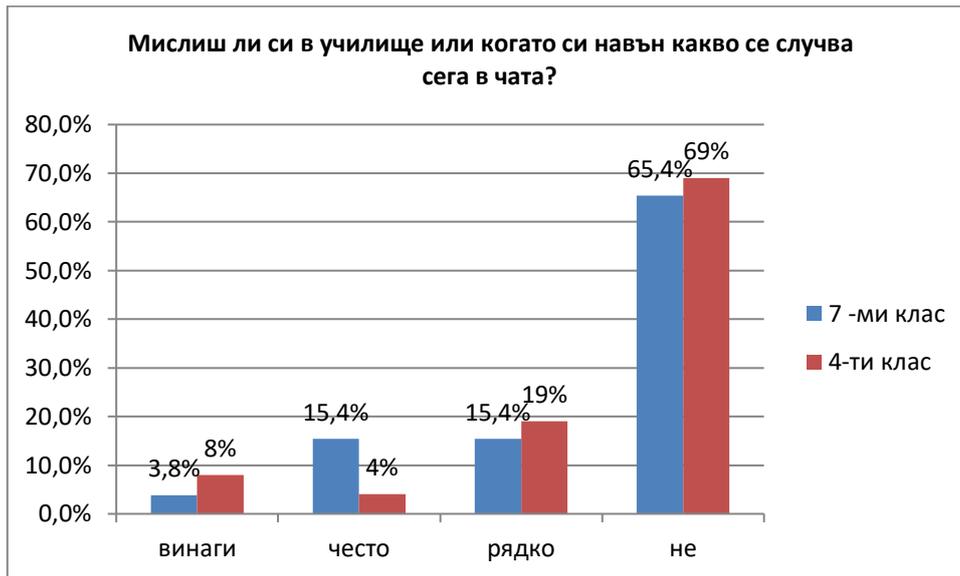
Фиг. 9

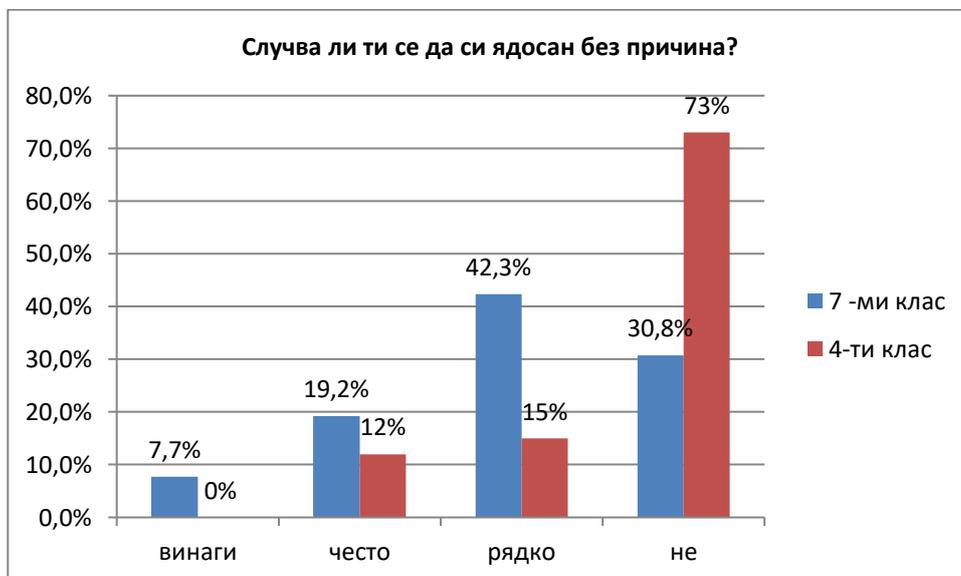
Фиг. 9а

Интересни са резултатите от Фиг. 10. Най-голяма е разликата при отговорилите, че „често” мислят за чата, когато са на училище - от 4 % в 4 клас на 15,4% в седми (Т-критерии на Студент Фишер $T=6,81$; $p<0,005$). Макар и по-слабо, но статистически значимо е намален броят на отговорилите с „винаги” ($T=2,83$; $p<0,005$) и „рядко” ($T=6,54$; $p<0,001$) в седми клас. Няма статистически значима промяна при отговор „не”. Като цяло, обаче, мисълта за чата продължава да доминира и по-често владее юношеското съзнание (за около 1/5 от 7-класниците, срещу 1/10 от същите деца, когато са били в 4 клас) дори когато се налага да се занимават с учебна или друга дейност. Това поведение се стимулира и от друг факт: поради развитието на технологиите, много от децата разполагат с мобилни телефони и таблети, благодарение на които имат постоянен достъп до интернет, независимо къде се намират и какви са заниманията им, което затруднява самоконтрола и засилва изкушението за постоянно присъствие в Мрежата.

Следователно и този психологически показател за тенденция за зависимост относително се засилва с възрастта на децата.

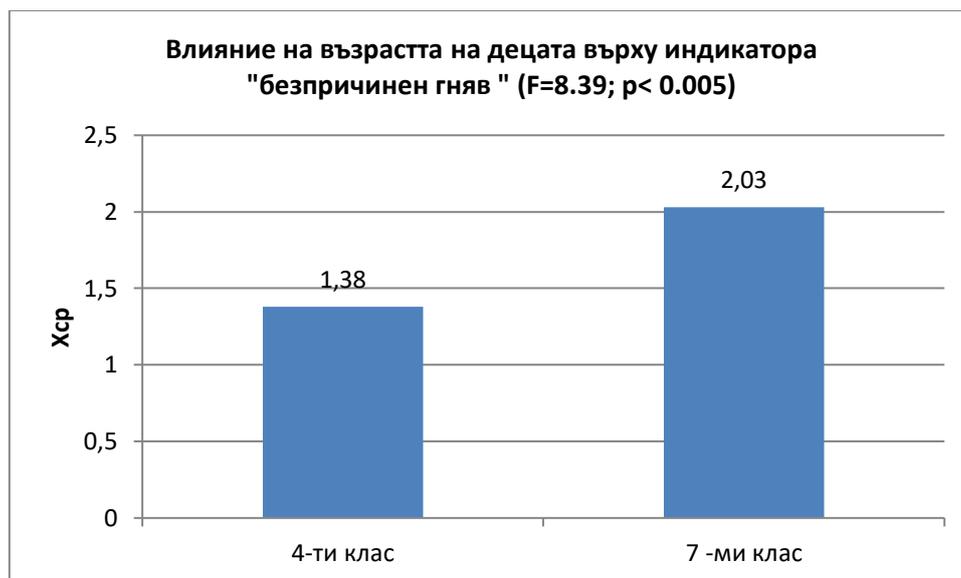
Фиг. 10

Фиг. 11

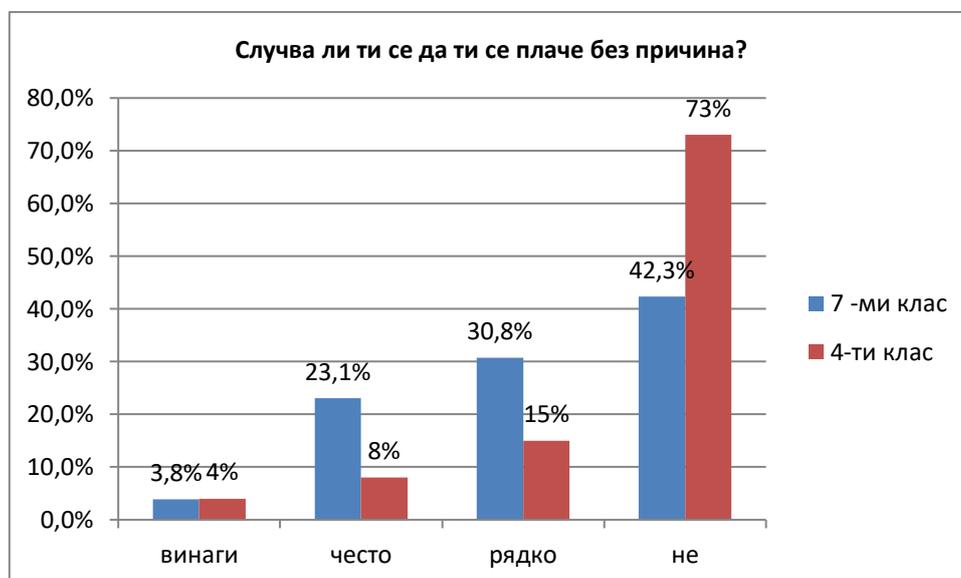
Като логично следствие от горния извод, според резултатите отразени на Фиг. 11, при седмокласници има данни за отговор „винаги“ са ядосани без причина - 7,7%, а при четвъртокласници липсва такъв. Липсва и категоричността, която са заявили те при отговор „не“, само около една трета от седмокласници го твърдят - 30,8%. Оформя се голяма група седмокласници, които изпитват гняв без причина - около 70%, срещу 30% - в 4 клас. За тези деца може да се предположи, формиране на невротични симптоми и негативизъм, които винаги могат да бъдат адресирани към нещо, което ще смущава спокойствието и вътрешното им равновесие, без да е нещо съществено и без да осъзнават конкретната причина. Това е характерно и за юношеската възраст, и за разпространени модели на поведение, обект на подражание. Такива деца правят впечатление - често са по-намръщени, сприхави и избухливи в сравнение с останалите. За настоящото проучване е от съществен интерес, обаче, че между гневливостта като емоционално състояние и склонността към изграждане на интернет зависимост съществува корелационна зависимост (по Пирсон $R=0,58$).

Дисперсионният анализ потвърждава влиянието на възрастта върху безпричинния гняв като индикатор за интернет зависимост ($F=8.39$; $p< 0.005$), Фиг. 11а.

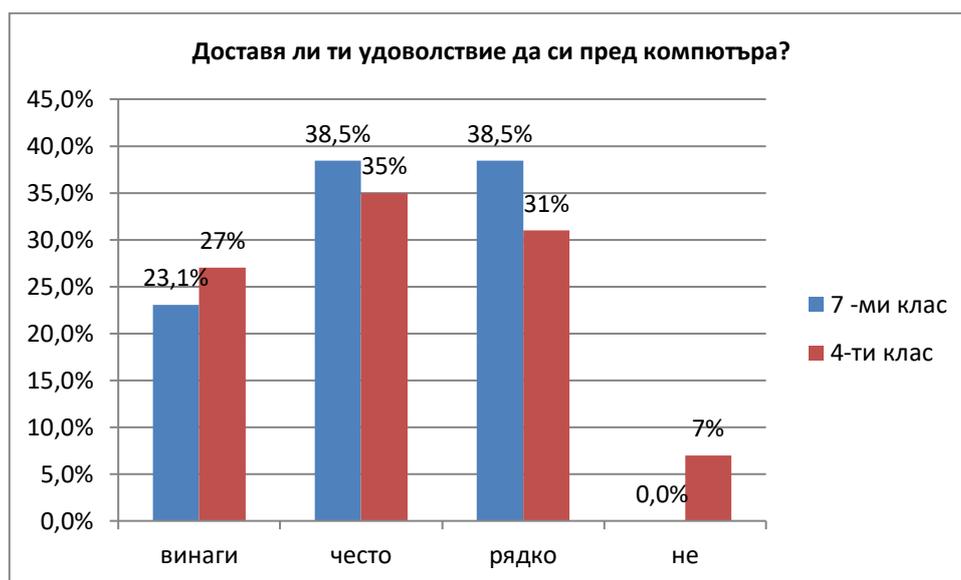
Фиг. 11а

Корелационният анализ показва също, че изпитващите необоснован гняв деца също лъжат за времето, престояно в Мрежата, разсеяни са в училище, трудно се събуждат сутрин за училище, хората ги дразнят, не се разбират с връстниците си и с родителите си, чувстват се неразбрани от тях, не получават похвали от родителите си когато се справят добре и не проявяват интерес към общуване с родителите си, стоят на компютъра до 3 часа през нощта, инсталират ненужни програми и прекаляват с компютърните игри, увличат се и не усещат как минава времето в такива занимания, предимно свързани със забавления, имат тайни от родителите си и не харесват училището си. Корелационните коефициенти на тези зависимости са статистически значими ($R=-0,47$; $p<0,05$).

Фиг. 12

От Фиг. 12 личи също засилена изразеност на силния психологически индикатор на интернет зависимост „безпричинна плачливост“. И тук липсва категоричността, заявена от четвъртокласниците при отговор „не“ - 73%, намаляла е на 42% в седми клас ($T=23,06$, $p<0,001$). Статистически значимо завишение има при отговорилите с „често“ от 8 на 23% ($T=8,28$, $p<0,001$). Двойно завишени са и тези отговорили с „рядко“ от 15 на 30% ($T=5,28$, $p<0,001$). Оформя се една група от деца над 50% в 7 клас, които усещат повишена тревожност, която показват емоционална нестабилност, често предизвикана от неудоволетвореност от статуса или постижения в значими за тях дейности. Разбира се като причина може да се разглеждат и физиологическите и психически особености на юношеската възраст. Корелационният анализ показва обаче статистически значима, макар и средновисока корелация между плачливостта като психическо състояние и продължителността на времето, престояно пред компютъра ($R=0,39$, $p<0,05$). Всички тези фактори трябва да се имат предвид от родители и учители, да се улови и „невидимото“, да проличи педагогическото майсторство и родителски такт.

Фиг. 13

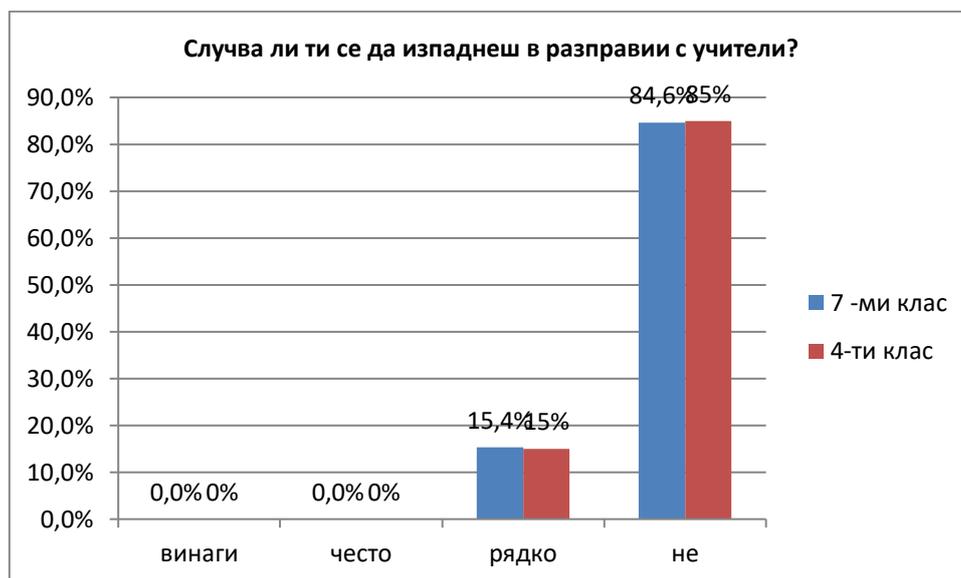
Фиг. 13 показва, че няма седмокласник, който да не изпитва удоволствие от работа с компютъра. Нищожно малкият % на отговорилите с „не“ в 4 клас, изцяло се е стопил в 7 клас. При другите отговори статистически значими разлики не се наблюдават, т. е запазва се тенденцията за изразено преживяване на удоволствие от работата с компютъра. Психологическият индикатор „удоволствие от работата с компютър“ не показва динамика с увеличаване на възрастта на децата.

3.2.3. Лонгитюден сравнителен анализ на силните социално-психологически поведенчески индикатори на тенденцията за изграждане на интернет-зависимост в 4 и 7 клас

Социално-психологически индикатори:

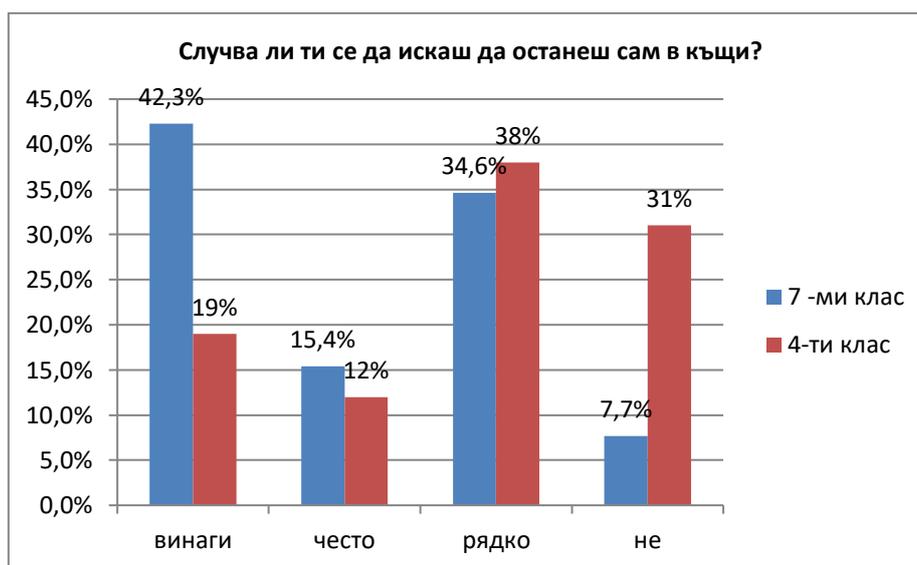
Извлечените в предишно изследване силни социално-психологически индикатори на тенденцията за изграждане на интернет-зависимост са:

- Проблеми в отношенията с учителите
- Склонност към самоизолация
- Предпочитане на виртуалната реалност пред среща с приятели

Фиг. 14

От Фиг. 14 е видно, че по социално психологическия индикатор „проблеми в отношенията с учителите” не се наблюдава динамика спрямо възрастта на децата. Най-много са отговорилите с „не” и в двете възрастови групи-85%. Малко са и тези с отговор „рядко” - 15%. Прави впечатление еднаквият резултат, който посочват децата, макар че лонгитюдният времеви период, в който са дадени отговорите не е малък – 3 години. Изненадана съм и от това, че всички седмокласници декларират, че нямат чести разпавии с учители, защото наблюденията ми показват, че в начален курс учителят е по-голям авторитет, а в по-горните степени комуникацията между учители и ученици е по-проблематична.

Фиг. 15

Съответно на възрастта, чувствително е завишен в 7 клас, в сравнение с 4 клас, броят на децата, които винаги искат да останат насаме у дома - 42,3% ($T=11,21$, $p<0,001$). Съответно драстично се намалява броят на нежелаетите да се усамотяват, само 7,7% от 31% преди три години ($T=11,09$, $p<0,001$). При другите две групи отговори няма голяма разлика в данните в 4-ти и 7-ми клас. Децата, които търсят усамотяване и спокойствие у

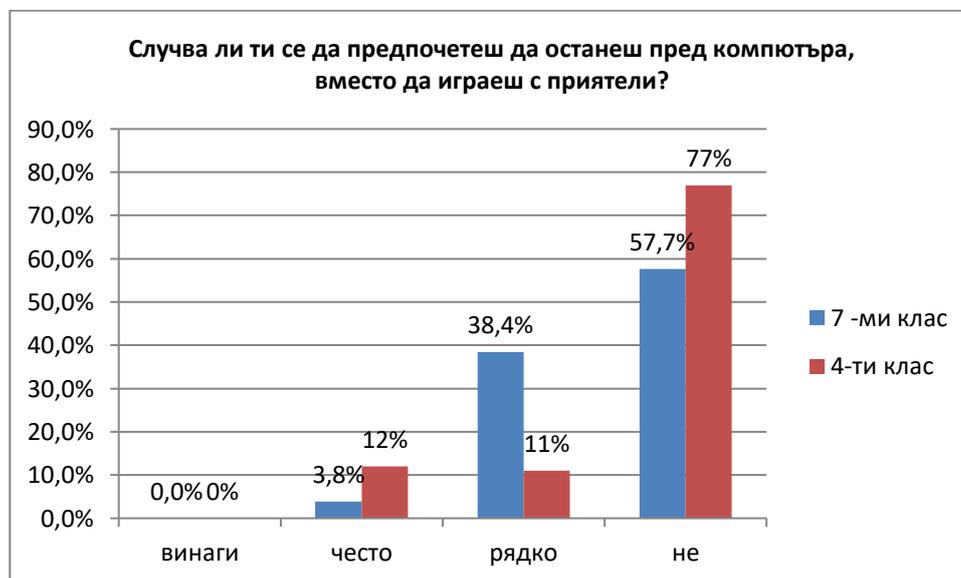
дома са огромният процент от анкетираните юноши, което е характерна тенденция за възрастта. Възниква въпросът защо желаят това усамотение, дали да останат насаме с мислите си или да си осигурят спокойствие за любими занимания, като тук не изключвам възможността едно от тях да е компютърът. А когато са напълно сами ще могат да си позволят по-свободно поведение - например при разговор в скайп или да разглеждат сайтове, които родителите забраняват. Освен това склонността към самоизолация, вероятно се дължи на неприемане от средата и провокира компенсация с възможностите на Интернет за създаване на виртуални контакти.

Дисперсионният анализ потвърждава влиянието на възрастта върху стремежа към самоизолация като индикатор за интернет зависимост ($F=5.99$; $p< 0.01$), Фиг. 15а.

Фиг. 15а

Радостен е фактът, че няма нито един отговор „винаги“ на въпроса, отразяващ индикатора „предпочитане на виртуалната реалност пред среща с приятели“. Запазил се е нулевият брой на отговорилите по този начин и в 4-ти и в 7 клас (Фиг. 16). Статистически значимо е намалел броят на отговорилите с „често“, което е положителна тенденция.

Фиг. 16

Значимо е нараснал само броят на тези, които макар и рядко, но предпочитат виртуалната реалност пред среща с приятели, - от 11% на 38% ($T=23,04$, $p<0,001$). Доста висок % са и отговорилите с „не” - 57%. Сумарно отговорите дават основание да се предположи, че все още за голяма част от децата, истинското общуване е по-важно от виртуалното. Непосредственото общуване е по-голяма ценност за седмоласниците, в сравнение с отговорите им в 4 клас. Индикаторът „предпочитане на виртуалната реалност пред среща с приятели” е първият, при който се наблюдава обратна тенденция с увеличаване на възрастта на децата.

3.3. Лонгитюден сравнителен анализ на средносилните индикатори на тенденцията за изграждане на интернет-зависимост в 4 и 7 клас

Относително по-слаби индикатори за интернет зависимост са:

Поведенчески:

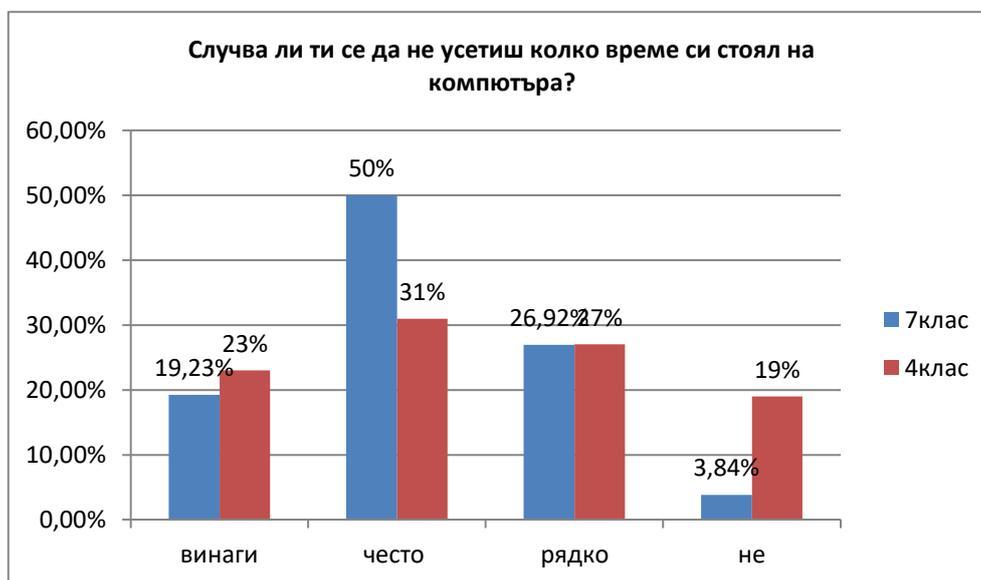
- Увличането и загуба на реална представа за времето на престоя пред компютъра.

Психологически:

- Абстинентен синдром - безпокойство, ако няма Интернет
- Чувстват се добре когато са в Интернет

Социално-психологически индикатори:

- Отношенията с родителите - усещането за изоставеност, неразбиране, липса на обич и интерес към разговори с тях, безпричинни разправии, липсата на похвали, наличието на много тайни
- Влошени отношения с деца

Фиг. 17

Към мисълта, че често децата загубват реална представа за времето, прекарано пред компютъра, ме насочват резултатите от получените отговори както в 4-ти, така и в 7-ми клас (Фиг. 17). Личи нарастване при отговор „често”, даден от седмоласници. Всяко второ дете често губи представа колко време е отделило на занимания с компютъра. Ако сумираме с броя на отговорилите с „винаги”, то става съвсем ясно, че заниманието с компютъра поглъща вниманието на децата, (по-силно в 7 клас) дотолкова, че губят представа за времето, което отделят за това. Запазил се е броят на тези, които го правят „рядко”-27%, но са намалели тези отговорили с „не”. Това може да се тълкува двузначно-или като дълъг престой за който детето знае,но това не го впечатлява като факт, или като намалял действително интерес към компютъра.

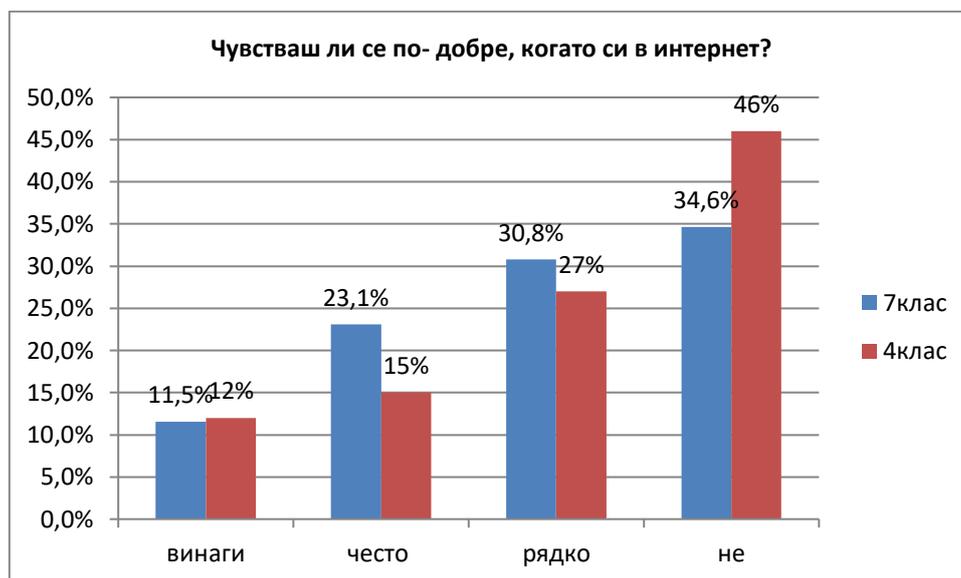
Като цяло се наблюдава и засилване на индикатора „увличане и загуба на реална представа за времето на престоя пред компютъра“ в 7 клас.

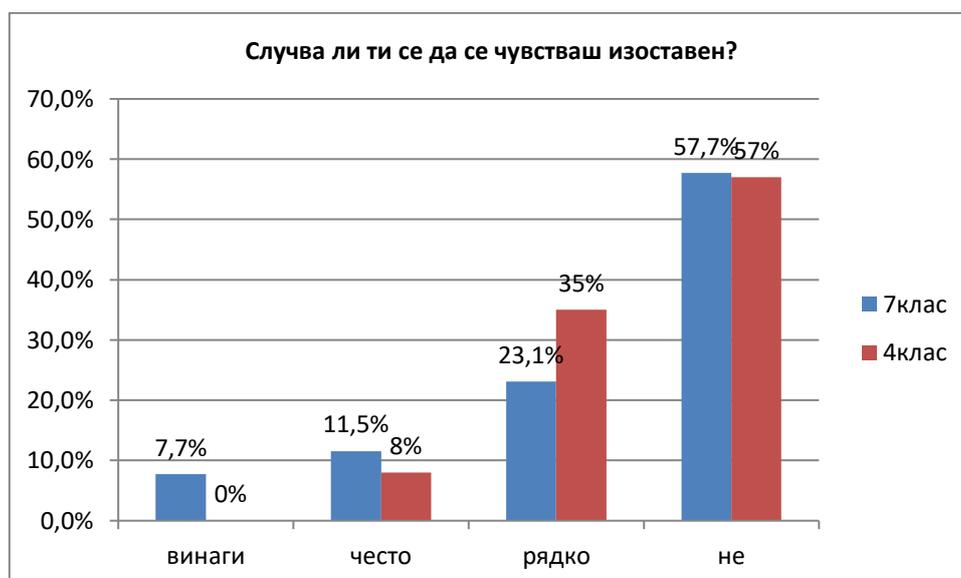
Фиг. 18

На Фиг. 18 прави впечатление нарастването на стойностите на абстинентния синдром сред първите три възможни отговора, дадени от седмокласниците. Разликите, са статистически значими и показват като цяло засилване на тенденцията за интернет зависимост сред повече деца в 7 клас според този индикатор. Чувствителен спад има при отговорилите с „не“ седмокласници, сравнени с отговорите им отпреди три години. Ако се сумират отговорите „рядко“ и „не“ като смислово относително близки, тогава става ясно, че абстинентен синдром се появява при около 50% от седмокласниците, които преживяват силно негативно факта, че са лишени от Интернет. Тази зависимост според мен е показател за това, че интернет е от особено значение за тези деца и те усещат твърде силна потребност от него, а това е и показател за тенденцията към изграждане на зависимост от Интернет. Липсата му ги разстройва. Сигнал за интернет зависимост (според Джералд Блок, 2007) е абстинентен синдром, в това число и чувство на злоба, напрежение или депресивно състояние при липсата на достъп до компютъра.

Въпросът на Фиг. 19 е полюсен на по-горе обсъждания абстинентен синдром. Видно е, че с увеличаване на възрастта децата в седми клас по-често свързват повишаване на настроението и позитивиране на емоционалното си състояние, когато пребивават в Интернет. Интересно е да се проучи какъв тип занимания в Интернет им влияят така. Най-висок процент са отговорилите с „не“. Запазила се е тази тенденция независимо от възрастта на анкетираните. Все пак има леко намаление при седми клас. По-малко са децата в седми клас (около 1/3), за които няма особено значение фактът дали са в Интернет или не. За тях съществуват и други занимания, които им носят удовлетворение и ги карат да се чувстват комфортно. За 27% четвъртокласници и съответно 30,8% седмокласници, макар и рядко, това оказва влияние върху емоционалното им състояние, което според корелационния анализ се оказва по-слаб индикатор за интернет зависимост.

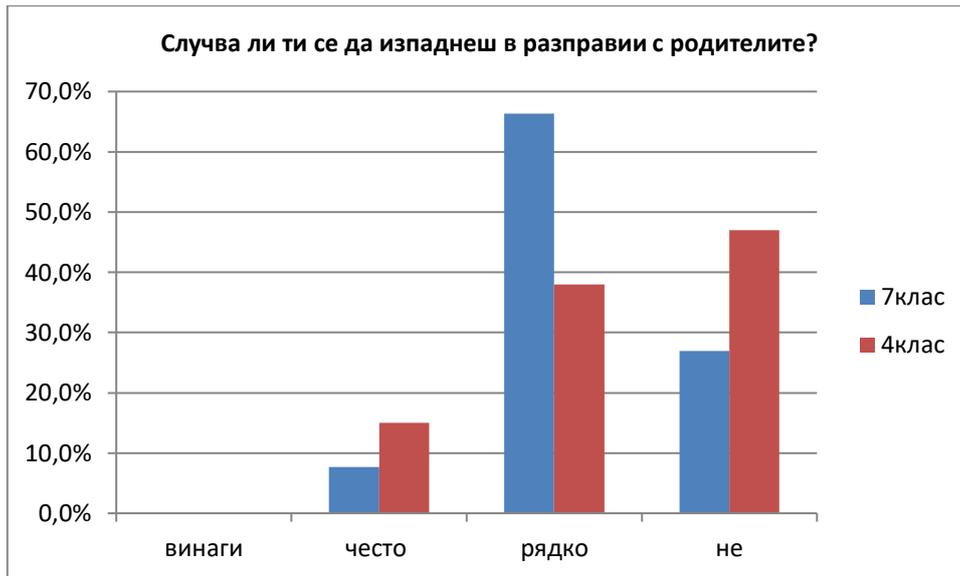
Фиг. 19

Фиг. 20

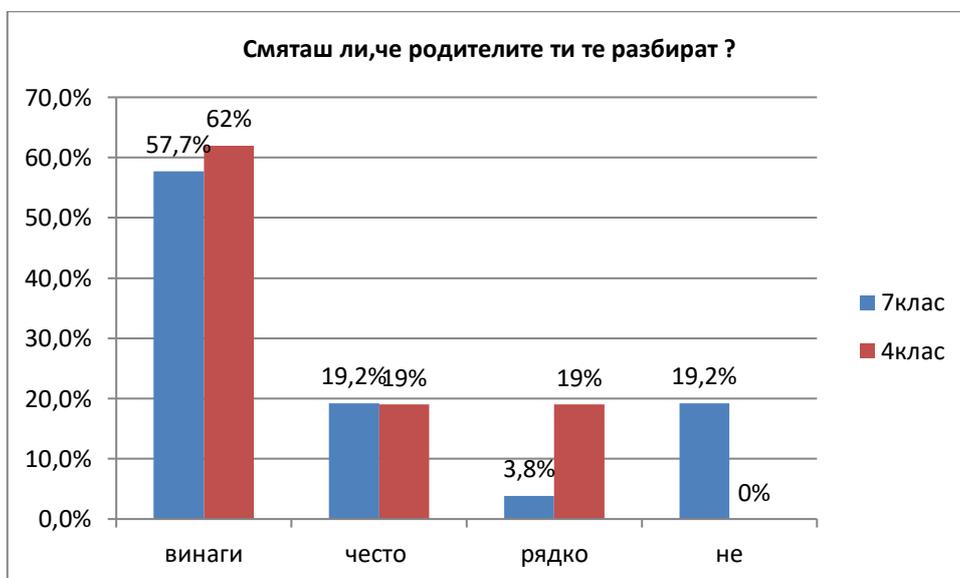
Висок е % на категорично отговорилите с „не”-57 и той е останал непроменен във времето. За тази част от анкетираните можем да предположим, че са деца, които постоянно усещат подкрепа и съпричастност от близките в семейството и приятелите. Има спад и при отговорилите с „рядко”, т.е. намалели са тези, които макар и епизодично са изпитвали това чувство. За сметка на нарастването броя на децата, които „често” или „винаги” се чувстват изоставени в 7 клас. Най-тревожно е това, че вече има 8%, които категорично заявяват, че винаги се чувстват изоставени. В четвърти клас такива отговори липсваха. Този факт не може да не буди тревога, защото липсата на усещане за подкрепа от значимите хора в тази възраст може да окаже пагубно влияние върху все още крехката емоционална и психическа устойчивост на юношите. От кого се усещат изоставени - от семейството или приятелите, това може би заслужава да се проучи по-обстойно, защото нито един от анкетираните не е от дом за изоставени деца или в приемно семейство. Вероятно е в Интернет - общуване децата да опитват да компенсират дефицита на подкрепа и приемане, който не получават в преките междуличностни контакти със значимите други.

При тях е възможно да се забелязват някои от признаците за наличието на тенденция за изграждане на интернет зависимост.

Фиг. 21

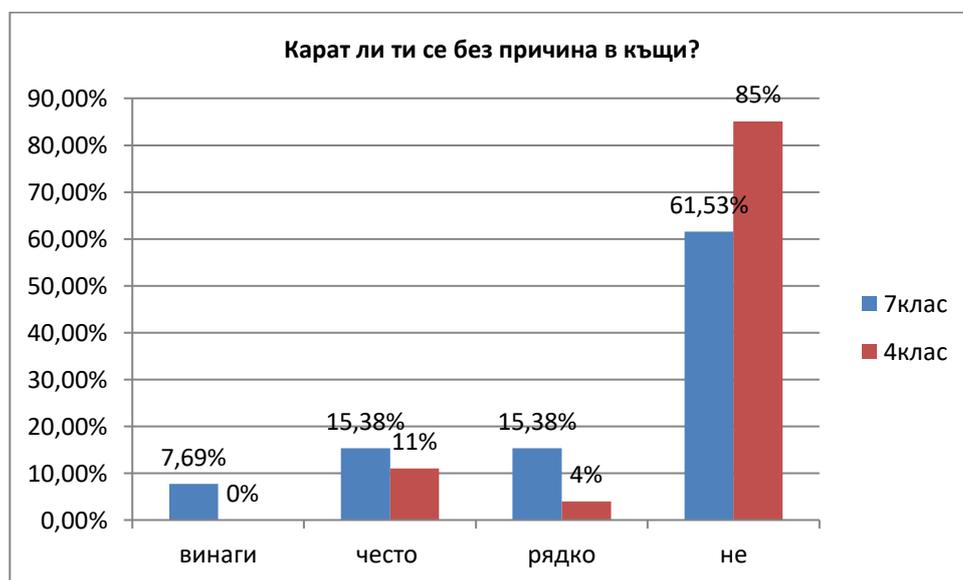
От Фиг. 21 е видно, че липсват отговори „винаги“ и в двете възрастови групи на деца, които устойчиво са в обострени отношения и разпавии с родителите си. Намален е и броят на тези при които това се е случвало често. Но чувствително е завишен броят на тези при които макар и рядко, разпавии в семейството с децата не липсват, което може да се компенсира със засилена потребност на децата от интернет - контакти и така може да стимулира изграждане на интернет зависимост. Какви са поводите за това- дали успехът и поведението на децата в училище или възрастта в която се намират, поражда този дисбаланс в отношенията с родителите, това трябва в бъдеще да се проучи по-обстойно. Намален е броят на децата, които заявяват, че нямат такъв проблем.

Фиг. 22

Повечето отговори тук са концентрирани около твърдението „винаги“, според което може да се заключи, че връзката между родител и дете в повечето семейства е силна. Тук

има предвид и отговорилите „често” (19%). Появата обаче на значима група анкетирани (19,2% - това са 1/5 от децата), които твърдят категорично, че не са разбирани в семейството е тревожен факт. Може да се тълкува, че за тази група деца нишката между тях и родителите се къса. Това са и децата, които винаги или често се чувстват изоставени ($R=0,56$; $p<0,001$) и по-често проявяват абстинентен синдром ($R=0,48$; $p<0,005$) при забрана да ползват Интернет. У тях се проявяват и по-често признаци на тенденцията за изграждане на зависимост, детето търси място където да среща съчувствие и подкрепа, а не укор и най-лесно достъпно място за това място е Мрежата. Окуражаващото в случая е, че все пак болшинството и като по-малки и пораснали имат стабилна опора в лицето на родителите си.

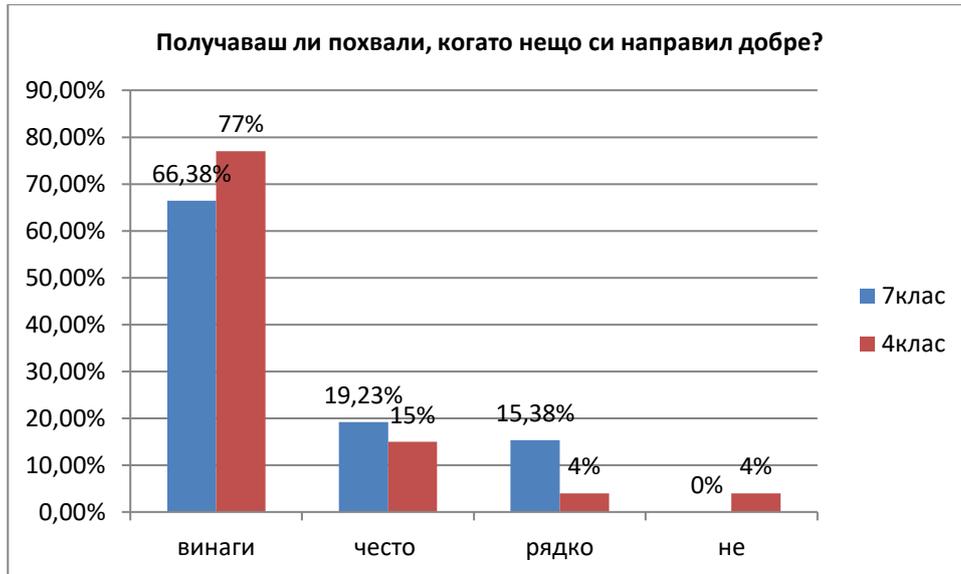
Фиг. 23

Най-голяма е групата на отговорилите „не”, но Т-критерият на Стюdent-Фишер показва статистически значима разлика в отговорите на децата в 4 и в 7 клас ($T=5,65$; $p<0,001$) – в седми клас значително се увеличава броят на децата, които смятат, че в къщи им се карат безпричинно. Появяват се деца твърдящи, че това се случва „винаги”. Преди три години такава група е нямало. Моето обяснение за този факт е, че децата са доста лабилни емоционално в тази възраст, с неуточнени приоритети, с безкритичност към собственото поведение и коригирането на поведението им от страна на родителя се приема по-остро. А има и деца, които са по-раними и които се засягат дори от дребни забележки.

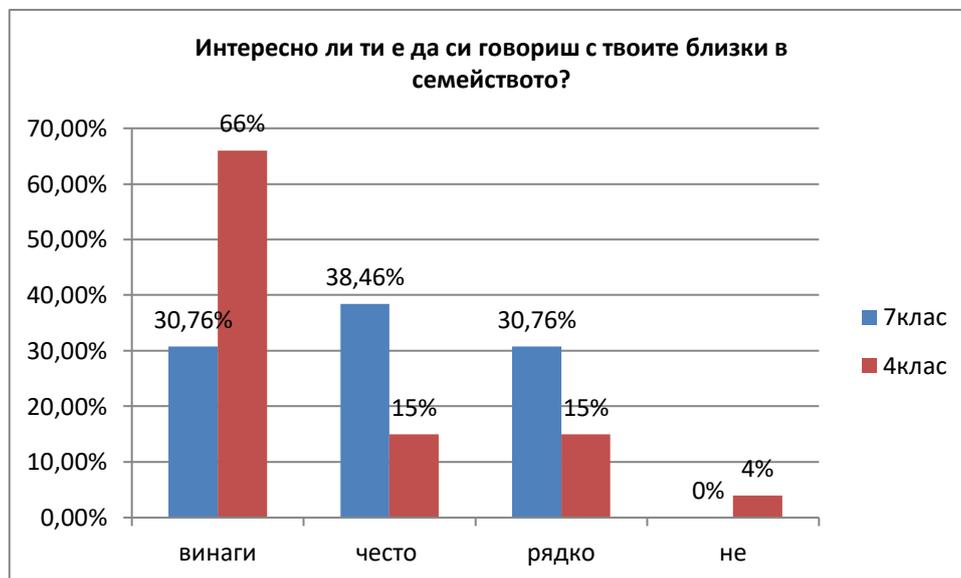
Все пак повече от половината от децата осъзнават, че когато са получили упрек, самите те са имали вина. От друга страна може да се мисли, че по-голямата част от родителите проявяват разбиране и за дребноли не се карат излишно на децата си.

И на фиг. 24 се забелязва високият процент на отговори „винаги” и „често”- общо (85,6%) на деца, които получават похвали, когато се справят добре със задълженията си. Запазила се тенденцията и при седмодасниците, но все пак децата, които твърдят това са статистически значимо по-малко отколкото в четвърти клас ($T=4,23$; $p<0,005$). Според тези деца родителите им не се скъпят на поощрения, когато са заслужени и това не остава незабелязано. Една похвала, казана на място, може много да окрили и окуражи детето, да го накара да се гордее със себе си. Тази формула явно се осъзнава от повечето родители. Съществуват обаче 15%, родители, които не използват тези прийоми и това не е убягнало от децата им. При твърдението „рядко” има леко завишение на стойностите в сравнение с 4 клас. Това са и отговорите, които корелационният анализ извежда като свързани с тенденция към изграждане на интернет зависимост ($R=0,44$; $p<0,001$). Положителна

тенденция е, че вече липсва отговор „не”, който бяха дали макар и малко деца в четвърти клас. Явно индикаторът „внимание към успехите на децата от родителите” на интернет-зависимост е намалил влиянието си при седмокласниците.

Фиг. 24

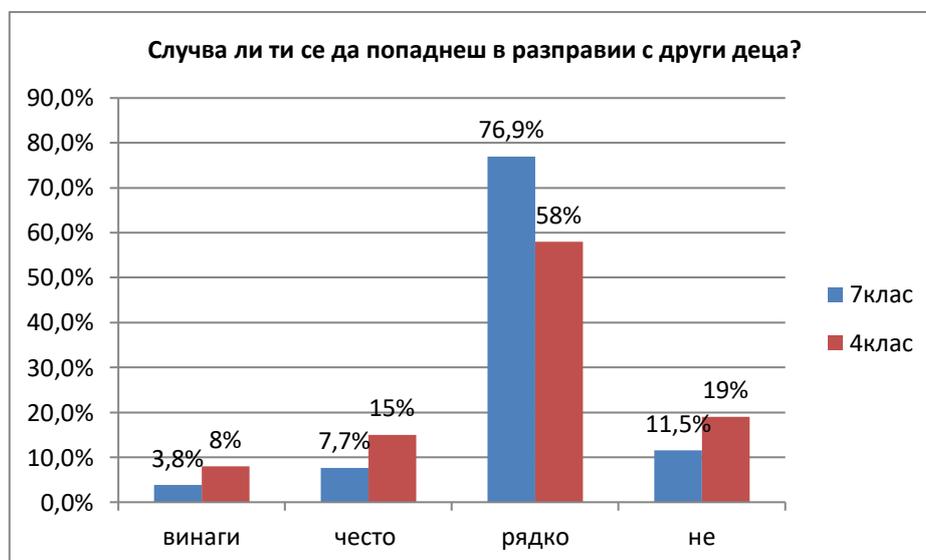
Фиг. 25

Категоричността с която отговарят четвъртокласниците на въпроса „дали изпитват интерес при разговори с близки в семейството” с твърдението „винаги”, сега при седмокласници отсъства (фиг. 25). Но има двойно завишение на стойността на отговор „често”(38,46%), което дава основание да се твърди , че за повечето деца, в семейството са значимите за тях хора. Това е от особено значение, защото детето все още изгражда своята ценностна система и влиянието на родителите е важно. Завишението на стойността на отговор „рядко” е двойно при седмокласници. Това се обяснява с възрастовите особености. Може би превес взимат приятелите с които по-леко може да коментират теми, които биха се притеснили да обсъждат с родителите си. Или тази празнина в общуване с близките се запълва от занимания с интернет? Липсва отговор „не”, който преди три години макар и с малка стойност е съществувал.

Фиг. 26

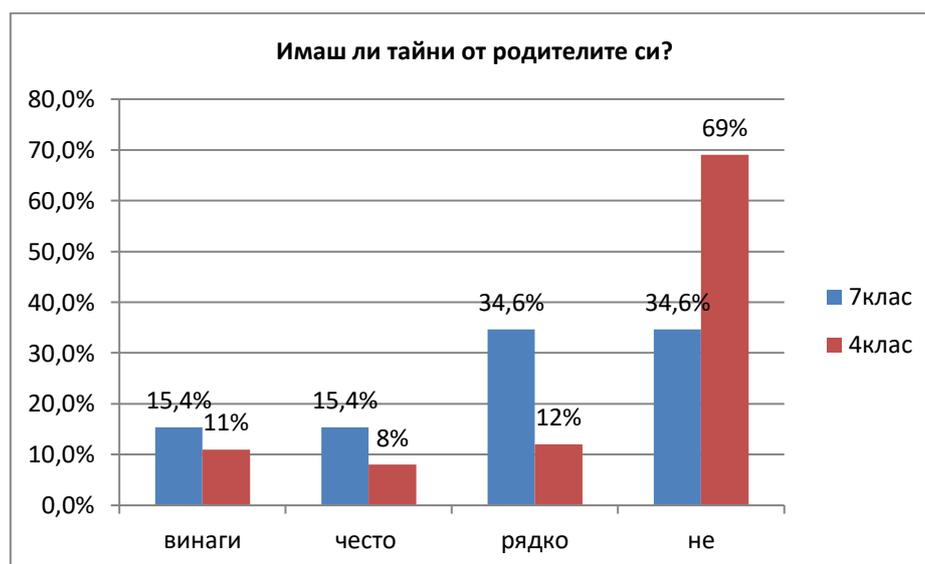
Категорично отговори „винаги”(81%) и „често”(12%) са предпочетени, което впрочем е и очаквано – запитани „дали усещат родителска обич”, децата посочват тези твърдения (фиг. 26). Навярно това се показва с ежедневната загриженост не само в битово отношение, а и спрямо интересите и развитието на детето във всички сфери. Съществуването на невисок процент отговор „рядко” (8%) не може да бъде подминат, тъй като именно тези отговори определят статистически значима корелация с предпоставките за интернет зависимостта при децата ($R=0,42; p<0,05$) Тези деца, посочили това твърдение за свой отговор, навярно се чувстват разколебани, несигурни дали са обичани истински. А може би и родителите там са по-студени, по-въздържани в показването на чувствата си. Радостен е фактът, че липсват категорични твърдения, че децата не се чувстват обичани, както в 4-ти, така и в 7-ми клас. Следователно не се наблюдава значима динамика по индикатора за интернет – зависимост „усещане за обич от родителите”.

Фиг. 27

Преобладаващите отговори на въпроса „дали често попада в разправии с деца“, анкетирани са заявили позицията си с твърдението, че това явление се случва „рядко“ (77%), а при (11,5%) от децата това въобще не се случва (фиг. 27). Намалването на стойностите и при другите две твърдения е окуражително. Като цяло децата избягват конфликтните ситуации в които да са участници. Не е за подминаване фактът, че макар и малък брой деца заявяват, че това не е изключение при тях. Заслужава да се проучи какви са поводите за това. Дали са основателни или това е въпрос на характер, т.е. самите деца да са по-конфликтни. Именно при тези деца отговарящи с „винаги“ (3,8%) и „често“ (7,7%), може би ще се проявява тенденция за изграждане на зависимост ($R=-0,50$; $p<0,05$). Може би децата осъзнават, че липсата на хармонични отношения с хората, с които общуват ежедневно, говори за ниска степен на саморегулация и именно затова притегателната сила на интернет надделява.

От друга страна трябва да се обърне внимание на това как да се приучават децата да общуват ненасилствено, без агресия на която всички сме свидетели все по-често около нас.

Фиг. 28

И при резултатите дадени като отговор на въпроса „дали имат тайни от родителите“, липсва категоричността, която е заявена от децата в четвърти клас с твърдението „не“ (фиг. 28), но има статистически значимо увеличение на отговорите „често“ ($T=3,76$; $p<0,05$) и „рядко“ ($T=8,03$; $p<0,001$). Почти тройно се е увеличил резултатът при твърдението „рядко“ (36%), което сумарно дава основание да се смята, че повечето деца не много често имат какво да крият от родителите си. Естествено е децата да имат своите малки тайни, затова не е тревожен и резултатата от завишените стойности на отговор „винаги“ (15,4%). Тук отново ще спомена характеристиките на възрастта в която са анкетирани, защото навярно и тя оказва влияние на поведението им по този показател. Тийнейджърът има нужда от обкръжение, което едновременно да е солидно и гъвкаво. Дори трудно, поддържането на диалог е необходимо за доброто психическо здраве. Достоинството е в основата на усещане за благополучие. Родителят е наясно с това, но не винаги е подготвен на теория и на практика да го постигне. Разминаването на очакванията на родителите спрямо социалните роли и очакванията относно техните четиринадесетгодишни деца, често е предпоставка за поява на тайни между двете страни, дори за конфликт. Вина има, виновен няма.

Корелационният анализ показва, че отговорите на този въпрос относително често попада в значими корелации с променливи, които са средно силни индикатори на

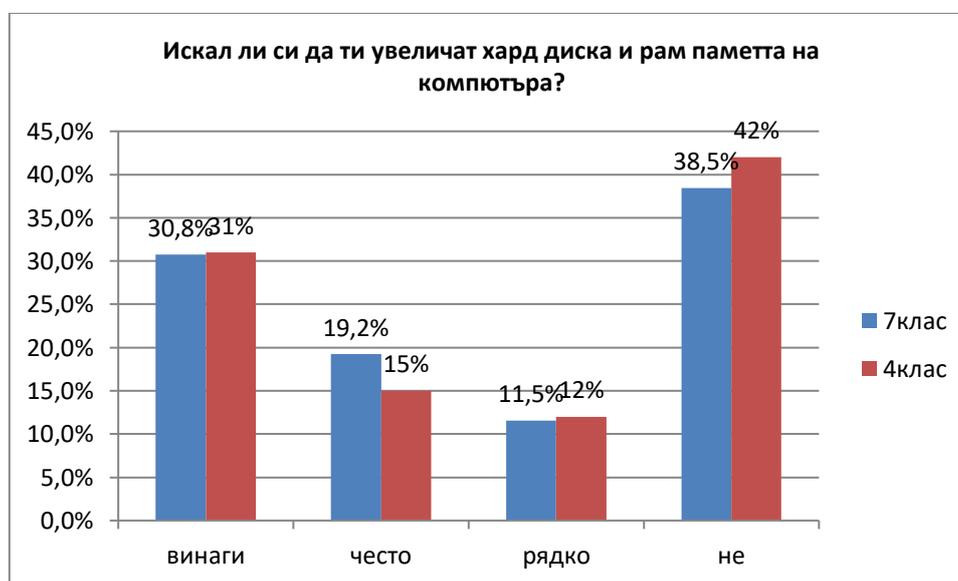
тенденцията за изграждане на интернет зависимост. Отрицателна корелация се наблюдава по отношение на общата самооценка ($R=-50$; $p<0,05$) на четвъртокласници и по отношение на самооценката за нравствено-характерологични качества ($R= - 0,61$; $p<0,05$) ,по данни от предишно проучване. Безпокойството може да произтича от това децата да не съхраняват тайни, свързани с потребление на непозволени сайтове от Интернет, асоциални форми на поведение и изграждане на зависимости.

Като цяло може да се каже, че „тайни от родителите” като индикатор на интернет-зависимост също не показва значима динамика с увеличаване на възрастта на децата.

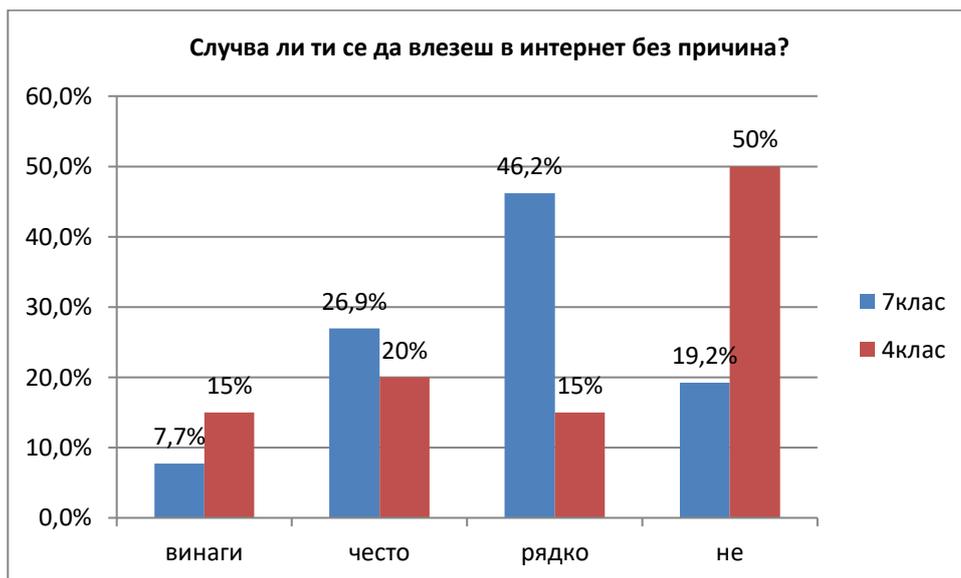
3.4. Лонгитюден сравнителен анализ на слабите индикатори на тенденцията за изграждане на интернет зависимост

Тези индикатори могат да отпаднат от инструментариума за изследване на интернет зависимост при децата във възрастовата група 10-11 години, тъй като попадат в малко на брой зависимости със силните индикатори, което ги прави и по-слабо информативни. На по-ранен етап от изследванията беше формирана хипотезата, че ако се използват в по-нататъшни изследвания, трябва да се има предвид по-слабата им диагностична тежест.

От резултатите представени на фиг. 29 е видно, че няма драстични разлики в процентното разпределение на отговорите на учениците, както в 4 клас, така и в 7 клас. Има леко намаление при отговор „не”, от 42% в четвърти клас, на 38,5% в седми. Разликата не е статистически значима, но малката разлика може да се дължи на различни обстоятелства - може би, когато децата са били по-малки, да са имали по-голям интерес към тази опция, повлияни от мнение на приятели, тъй като не са познавали достатъчно възможностите на техниката с която разполагат. Когато са по-големи, интересът им леко се е увеличил поради по-добро ориентиране във възможностите на компютъра, нуждаят се от по-мощни процесори, защото ползват по-сложни програми. Според американския психиатър Джералд Блок (2007) потребността от купуване на все по-мощни компютри, инсталиране на все повече програми и прекарване на много време пред компютъра е сигурен сигнал за интернет-зависимост, но в нашата извадка този индикатор не се потвърждава. В тази посока мога да разгледам и лекото повишение при стойностите на отговор „често”(19,2%) на отговорилите в седми клас така, а (15%) са били в четвърти клас. Ако сумираме и отговорилите с „винаги”(31%), то ще се разбере, че интересът към инсталиране на нови мощности на компютъра се запазва, независимо от възрастта на учениците. Те съставляват 50% от всички анкетиращи.

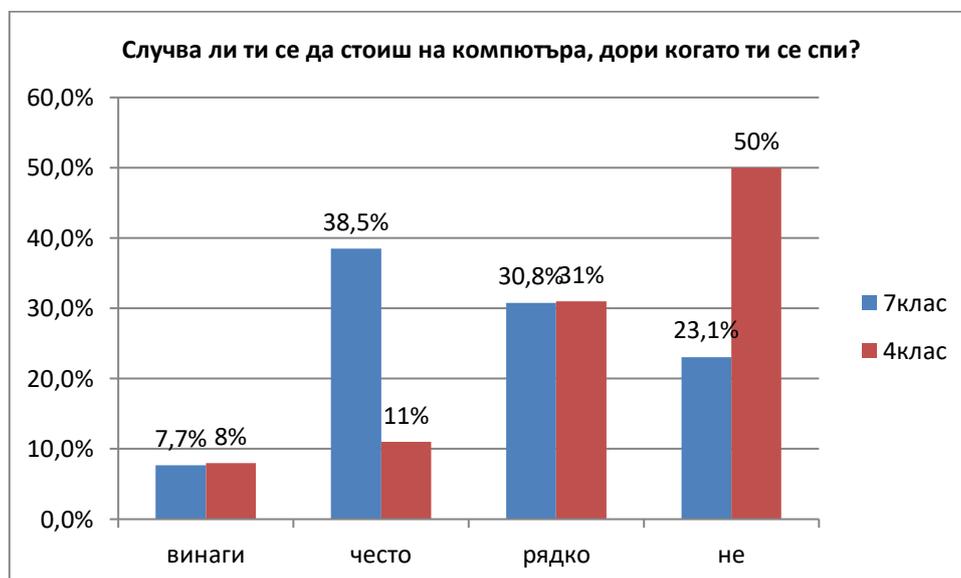

Фиг. 29

Фиг. 30

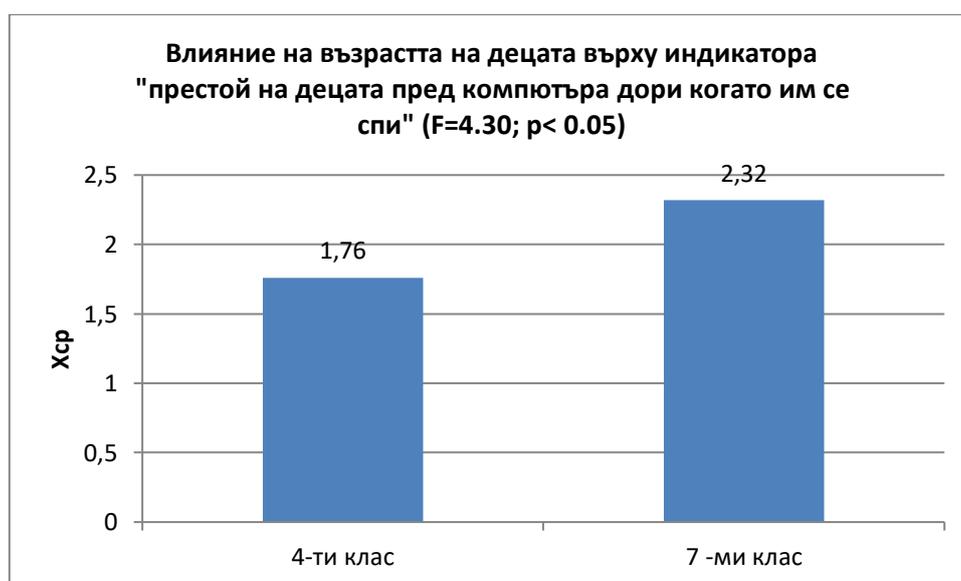
От отговорите показани на фиг. 30 веднага става ясно, че чувствително е намалял броят на отговорилите с „не“ - от (50%) преди, сега такъв отговор са посочили само (19,2%), т.е липсва тази категоричност заявена по-рано, Интернет да се ползва само при нужда. Много голяма е и разликата при отговорилите с „рядко“, увеличението е трикратно при седмокласниците (46,2%), в сравнение с (15%) при четвъртокласниците. Близко половината от учениците в седми клас, макар и рядко правят това машинално, те без да имат конкретен повод са готови да се поровят в Мрежата, т.е увеличило се е целенасоченото ползване на Интернет. Т-критерият на Стюdent-Фишер показва, че като цяло не е статистически значимо увеличаването на интереса към Интернет с нарастването на възрастта на децата. Това се възприема едва ли не като задължение, рутинна дейност, която извършват без да се замислят. В подкрепа на това мнение са и резултатите от отговор „често“ (27%), дадени сега, и (20%) в четвърти клас. Хипотезата за по-целенасоченото ползване на Интернет от седмокласниците се потвърждава и от намалението в стойностите при отговорилите с „винаги“ - 15% за четвъртокласници и 7,7% при седмокласници.

Фиг. 31

И при отговорите на този въпрос фиг.31, както и в по-горния се наблюдава голям спад при стойностите на отговор „не” - (50%) от четвъртокласници са го предпочели, а само 23,9% от децата в седми клас го припознават. Наполовина са намалели децата, които не биха заменили почивката и съня си, заради престой пред компютъра, т. е увеличава се броят на тези, които заменят потребността от сън за сметка на Интернет. Почти три пъти повече (38,5%) са и тези, заявили, че „често” го правят, а при предишното проучване са само (11%). Тези резултати не могат да не ми заострят вниманието и да отбележа, че се наблюдава повишен интерес от децата в седми клас към занимания с Интернет, за голяма част от тях това е от особено значение. Отделен е въпросът за какво се използва Мрежата, дали за намиране на материали във връзка с учебната дейност или за забавление, или като компенсация на липсващи други значими за тях дейности или общуване. Стойностите на другите два отговора-„винаги” и „рядко” са без чувствителна промяна, съответно (8%, 31%).

Дисперсионният анализ потвърждава влиянието на възрастта върху престоя на децата пред компютъра дори когато им се спи, като индикатор за интернет зависимост ($F=4.30$; $p < 0.05$), Фиг. 31а.

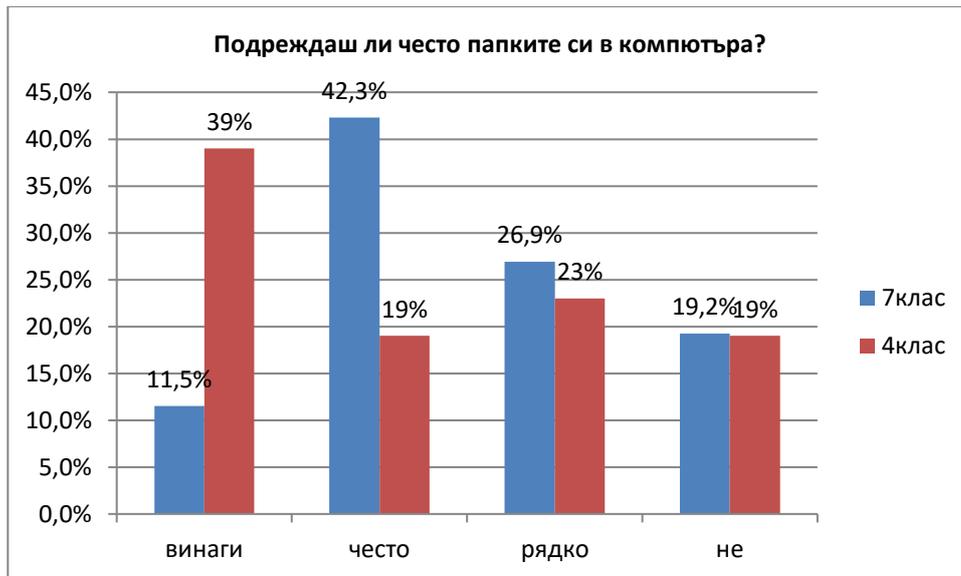

Фиг. 31а

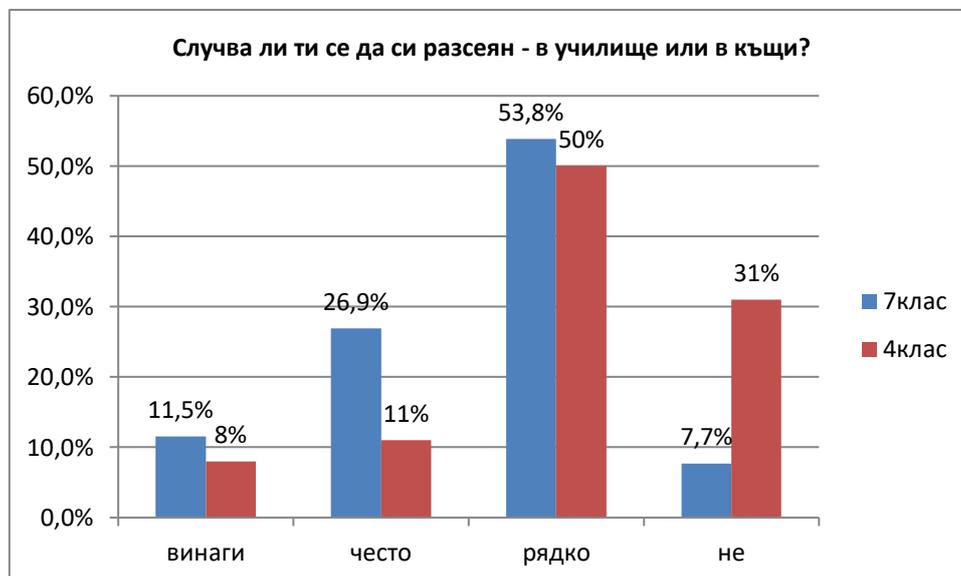
Изводът, който се налага от тези данни е следният: За половината от анкетираните заниманията с Интернет са по-значими от потребността от сън, а за още една трета от останалите това не е съвсем необичайно, макар и не редовно при тях това също се случва. При тях може да се предвиди опасност от влошаване на елементарни психически настройки и дори предпоставки за увреждане на здравето.

При отговорите на въпроса „Дали често си подрежда папките в компютъра” (фиг. 32) се открояват контрастно две стойности- на отговорилите с „винаги” и „често”. Чувствително е намалял броят на децата в седми клас, които посочват отговор „винаги” (11,5%). За сравнение в четвърти клас са (39%), но двойно са се увеличили тези в седми клас, които го правят „често” (42,35), при (19%) в четвърти клас. Логично е да се мисли, че седмокласници имат вече натрупани технически умения и подреждането на папките за тях е нещо незначително, елементарна работа, докато преди три години това умение може би не са имали всички и затова са се занимавали с тази дейност, просто друго не са могли.

Този резултат показва, че се е запазил интересът на учениците към това занимание, наблюдава се и леко завишение на броя на отговорилите с „рядко“ (26,9%). Трайна остава тенденцията само 1/5 от анкетираните да не го посочват като важно за тях (19%).

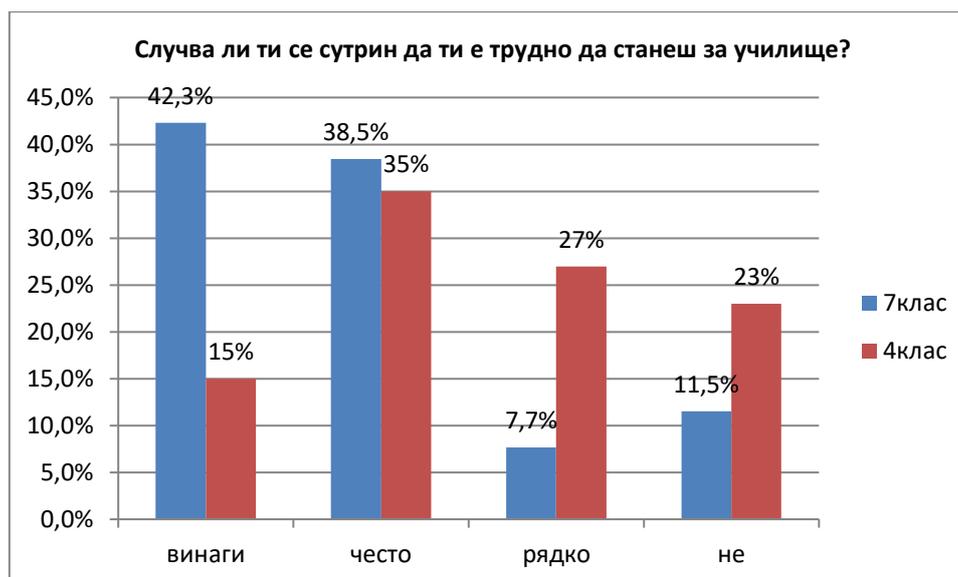
Фиг. 32

Фиг. 33

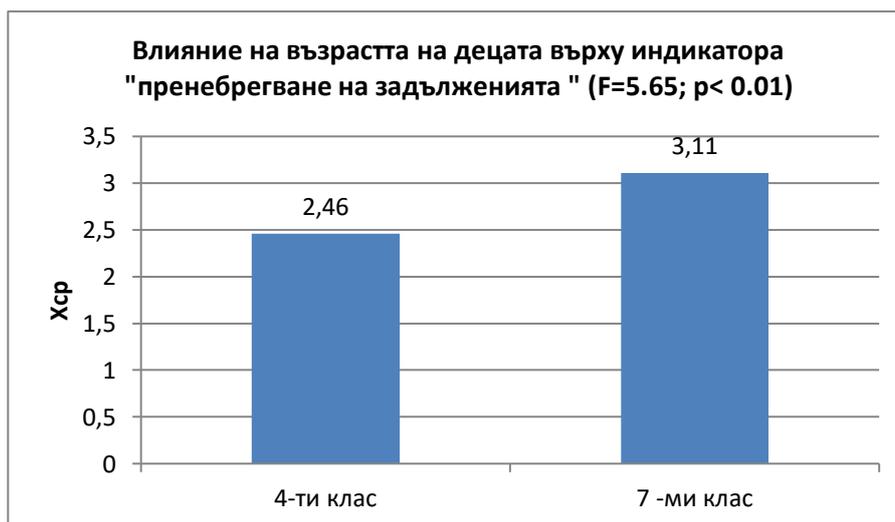
Като цяло резултатите от фиг.33 показват общо завишение на данните от сравнителните резултати по показателя „разсеяност“. Едва (7,7%) от седмокласници дават категоричен отговор „не“, а са били (31%) в четвърти клас, което съставлява тогава 1/3 от всички анкетираните. Повече от половината деца са отговорили с „рядко“ (53,8%), което не изключва, че са. Прибавени към този резултат и данните от отговори „винаги“ (11,5%) и „често“ (26,9%) пак на седмокласници, става съвсем ясно, че това е почти постоянното състояние в което ежедневно са тийнейджърите. Смятам този резултат за напълно естествен, имайки предвид възрастта на анкетираните. В етапа на развитието си, в който се намират сега е доста динамичен по отношение на емоции и чувства и най-вероятно не могат да се концентрират за по-дълго време върху една дейност. Предполагам също, че сега децата

са били по-честни в отговорите си, отколкото преди три години. Базираме се и на лични впечатления.

Фиг. 34

Тук (фиг. 34) резултатите от стойностите на отговорите са категорични. За 80% от всички седмокласници ставането сутрин е проблем- „винаги” (42,3) и „често” (38,5%) са стойностите, които дават основание за това съждение. Драматично е намалял броят на тези от тях на които това се случва „рядко” (7,7%), и никога (11,5%), а тези две категории общо са съставлявали 50% преди.

Фиг. 34а

Най-вероятно те са прелели в групата на децата с такъв проблем. Какви могат да са причините за това е трудно да се конкретизира, защото може би всяко дете има различна нужда от сън.

Дисперсионният анализ показва влияние на възрастта върху пренебрегването на задълженията като индикатор за интернет зависимост ($F=5.65$; $p < 0.01$), Фиг. 34а.

Считайки ги вече за по-големи, родителите им да са по-толерантни и да са снизили контрола си относно времето за лягане. А това, че им е трудно сутрин да стават не

означава, че непременно са били пред компютъра, но пък не го изключвам напълно като възможност. Тази вероятност заслужава да бъде по-подробно проучена.

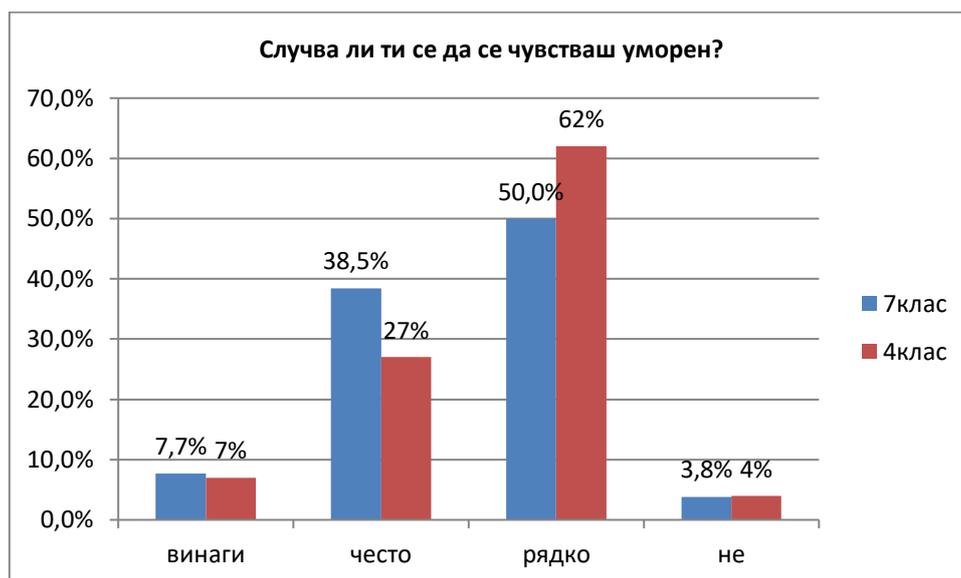
Фиг. 35

При резултатите получени при отговора на този въпрос (фиг. 35) прави впечатление, че липсва категоричността, че не им се случва да плачат без причина, заявена от анкетираните с отговор „не“ (73%) в четвърти клас. Сега тези стойности са редуцирани до (42%) при седмокласници, доста по-малък е броят на децата на които това не се случва. Този факт и завишените стойности на отговори „често“ (23%) и „рядко“ (31%), които съответно са били (8%; 15%) в предишната анкета, дава основание да се смята, че като цяло седмокласници са по-емоционално нестабилни и податливи на депресивни състояния, за които плачливостта е характерна. Тук пак ще се опрем на възрастовите особености, които предразполагат към такива състояния.

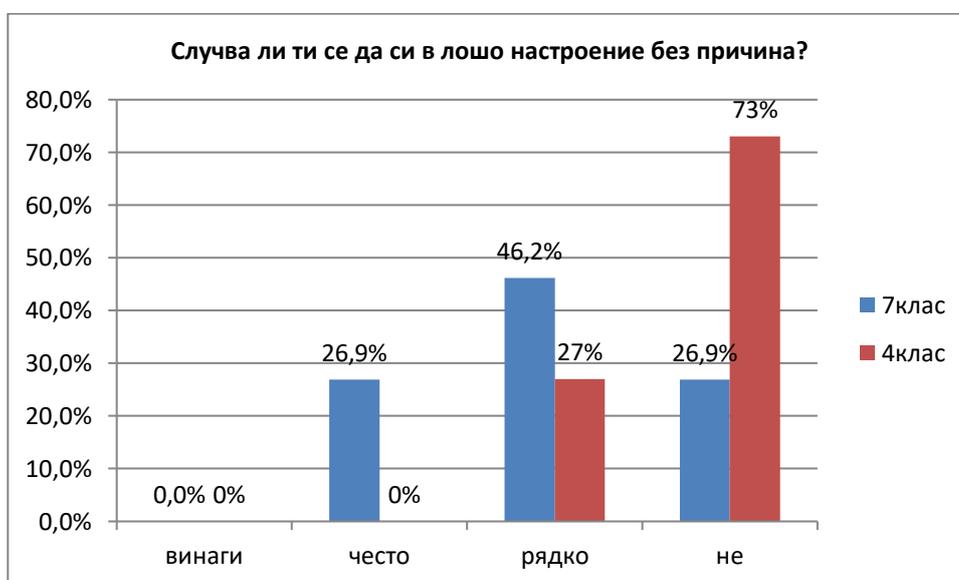
На въпроса дали се чувстват уморени (фиг. 36) най-много отговори са дадени за твърдението „рядко“. Рядко като честота, но се случва на най-голям брой деца (50%; 62%) съответно в 7 и 4 клас. Ако се вземе предвид и процентът на отговорилите с „често“ и „винаги“, то тогава може да се твърди, че децата усещат и отчитат факта, че са уморени. Какви са причините за умората може да се предполага - дали учебна дейност, допълнителни занимания в школи и курсове или просто някои се уморяват от малък обем свършена работа. Възможно е да има и деца с повече домашни задължения, поставени им от родителите. Най-нисък е процентът на отговорилите категорично „не“. При стойностите на този отговор (4%), както и на отговор „винаги“ (7%) няма промяна, тези величини са постоянни във времето. Този въпрос не намира задоволително обяснение от степента на ползване на Интернет.

Веднага прави впечатление липсата на отговори „винаги“, както в предишното проучване така и сега. Това е добре, но за разлика отпреди три години, когато е липсвал и отговор „често“, то сега немалък брой деца го избират (26,9%). Завишените стойности и при отговор „рядко“ (46,2%) посочен от седмокласници, сравнен с този на четвъртокласници (27%), както и чувствителното намаление на тези отговорили с „не“ (26,9%) спрямо (73%) преди, ме кара да направя следния извод. Остава общото впечатление от отговорите на този въпрос, че юношите са склонни към проява на меланхоличност, чиито признак е плачливостта.

Дисперсионният анализ установява влияние на възрастта върху понижения емоционален тон, като индикатор за интернет зависимост ($F=20.66$; $p<0.001$), Фиг. 37а.

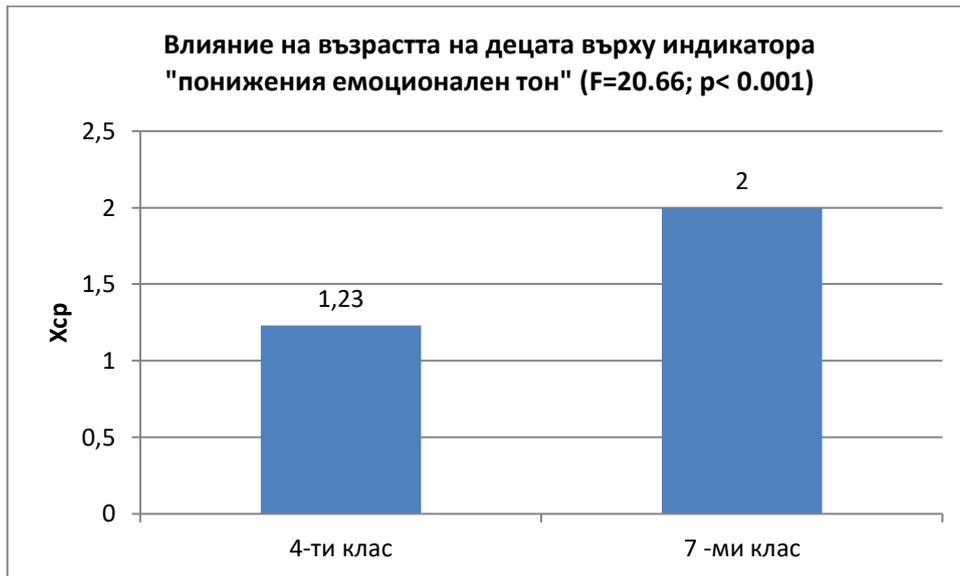

Фиг. 36

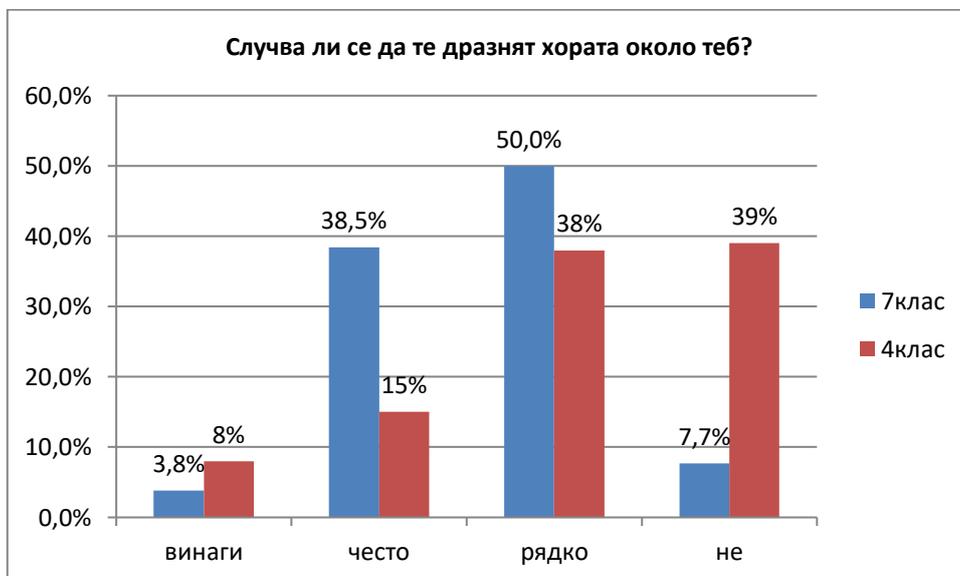

Фиг. 37

Интересни са резултатите получени като отговор на този въпрос, представени на (фиг. 38). При предишното проучване най-голям дял имат отговори „рядко” и „не”, които сумарно съставляват 77%, което означава, че малко са били тези които са лесно раздразнителни от обкръжаващата ги среда. Сега в това проучване се наблюдава обратна зависимост. Най-висок е дялът на децата на които това се случва, „рядко” (50%), което не изключва възможността да се случва, а и голямото завишение на стойностите при отговор „често” (38,5%), насочва вниманието ми към факта, че седмокласници са много по-податливи на външни дразнения сравнени с четвъртокласници. Най-голяма обаче е разликата в стойностите на отговорилите с „не” (7,7%) в седми клас и (39%) са били в четвърти. Драстично е намалял броят на тези ученици, които категорично заявяват, че не са лесно раздразними от околните. От всичко казано дотук става ясно, че учениците на 13-14 годишна възраст са много по-чувствителни и сензитивни спрямо заобикалящата ги среда- родителска, приятелска, на групата. Личностните особености и личностните качества се осъзнават в процеса на общуване с възрастните и връстниците.

Фиг. 37а

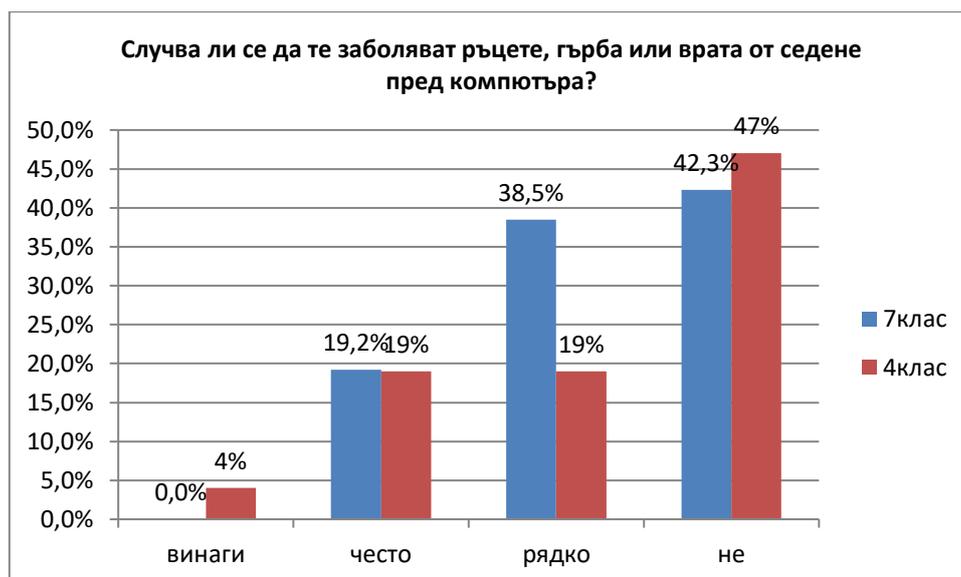

Фиг. 38

Представите на индивида за самия себе си му изглеждат убедителни, независимо от това дали се опират на обективни знания или субективни мнения, дали са истинни или лъжливи. Това донякъде дава обяснение на факта, че юношите са лесно дразними, те считат своята позиция по всички въпроси за най-правилна и трудно приемат чужда.

Резултатът от изследването на болкови симптоми в гърба, врата и ръцете от седене пред компютъра е представен на фиг. 39. Има нулева стойност при отговор „винаги“, даден от седмокласници, която макар и минимална съществува при отговорите на четвъртокласници (4%). Често такива симптоми са имали (19%) от анкетираните. Тази величина се запазва независимо от възрастта. Наблюдава се двойно увеличение на децата, които макар и „рядко“ са имали подобни усещания - (19%) в четвърти клас и (38,5%) в седми. Почти с непроменени стойности е и отговор „не“ (42%; 47%). На база на тези данни мога да кажа, че за по-голямата част от анкетираните липсва или е епизодична появата на физическа болка, свързана с продължителността на престоя пред компютъра. Този показател

е диференциращ при възрастни зависими от Интернет, но при тази възрастова категория все още тежестта му е относително ниска.

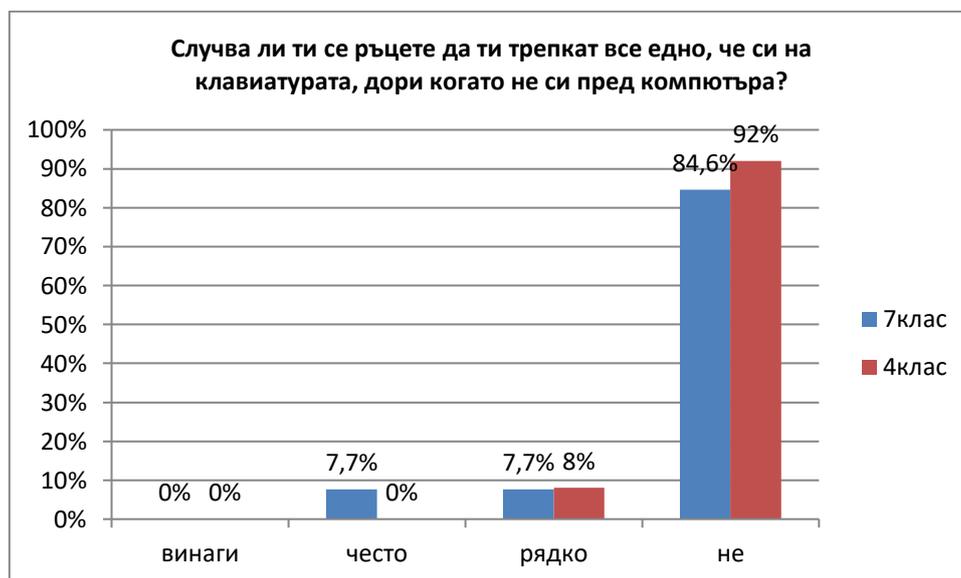

Фиг. 39

Фиг. 40

И при отговорите на този въпрос (фиг. 40) стойностите са почти идентични с предходния. Отново липсва отговор „винаги”, който е бил предпочетен в предишното проучване от (8%) от децата, т.е. няма такива които непрекъснато да имат оплаквания, свързани със зрението, заради занимания с компютъра. Сумарно стойностите на отговори „рядко” и „не” съставлява 96%, което само по себе си е ясен знак, че този въпрос няма голяма диференцираща стойност като индикатор за интернет зависимост в тази възрастова група. Но може би си заслужава да бъде проучена допълнително групата на тези отговорили с „рядко”, защото там все пак има повишение от (31%) на (46%) в седми клас.

Фиг. 41

Радостен е фактът, че отново са получени нулеви стойности при отговор „винаги“ на въпроса касаещ имитиращи движения като при работа с компютър (фиг. 41). Все пак за този поведенчески признак съобщават (7.7%) от анкетираните, който се появява като отговор „често“. Това е сигнал, появата на този симптом, макар и слабо изразен, трябва да заостри вниманието ни. Този отговор е имал нулева стойност в предишното проучване. Все пак най-голяма е групата на децата отговорили отрицателно (84,6%). Проявлението на този критерий свързан с физически реакции, каквито са компулсиите на ръцете напомнящи работа на клавиатурата, дори когато децата не са пред компютъра, не е значимо.

ЛИТЕРАТУРА

1. Алгафари, М. (2006). Вярa имам. София.
2. Батоева, Д., Попов, Т., Драголова, Е. (2007). Педагогическа и психологическа диагностика. Помагало за изследване на деца и ученици. София.
3. Българско списание по психология (1997). Тримесечно издание на Дружеството на психолозите в България, бр. 1.София
4. Бижков, Г. (1994). Реформаторска педагогика. София
5. Брадшоу, Дж.(2002). Тайните на семейството. София
6. Василев, В., Стаматов, Р. (2001). Психология. София
7. Витанова, Н. (2006). Диагностика и формиране на поведенческия потенциал в детско-юношеската възраст. София
8. Витанова, Н. (1992). Детска психология. София
9. Дако, П. (1995) Фантастичните победи на модерната психология.София
10. Долто, Фр.(1995). Тийнейджърите – най-после отговор на вашите въпроси. София
11. Джалдети, А., Василев, В., Стаматов, Р. (1992). Психология. София.
12. Добсън, Дж. (1994). Подготовка за юношеството. Велико Търново.
13. Игов, И. (2000). Психология. София.
14. Карагъзов, И. (1985). Психологическа диагностика. София.
15. Кардашева, А. (2006). Психология за родители. София.
16. Клаус, Н., Ебнер, А. (1986). Статистика за психолози и педагози. София.
17. Коломски, Я. (1989). Човекът – психология. София.
18. Лебеденко,Е.Н. (2003).Развитие самосознания и индивидуалности. Какой я? Москва

19. Липкин, А.И. (1996). Критичность и самооценка в учебной деятельности. Москва
20. Маджаров, Г. (2002) Развитие на психиката в детско-юношеска възраст. Маджаров, Е. (2001) Психологическо портретиране на правонарушителите. София
21. Мизова, Б., Бакарян, М. (2003). Социално психологически особености на общуването в Интернет. Интернет зависимости. Психологични изследвания. кн. 1. София.
22. Остерийт, П. (2007). Въведение в детската психология. София.
23. Петров, Г. (1998) Детската престъпност. В. Търново
24. Пирьов, Г. (1999). Психология на семейството. София.
25. Пирьова, Б. (2000). Биологична психология. София
26. Стаматов, Р. Детска психология. Пл. 2000
27. Тодорова, Е. Социална психология. С. 1995
28. Фили, доц. д-р. За наркоманите.